

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Zuzana Janošíková

Vývoj českých a německých ženských učitelských spolků mezi
lety 1848–1918 v Brně.

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé práce Mgr. Pavlu Krákorovi, Ph.D. za jeho cenné rady a vedení práce. Dále bych chtěla poděkovat Základní škole v Oslavanech za pomoc při praktické části.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá ženskými učitelskými spolky v Brně spojenými s evropských emancipačním hnutím v největším rozmachu v období 1848–1918. Díky tehdejší situaci v Brně jsou spolky brány ze dvou jazykových tendencí. Práce se zaměřuje primárně na pohled českého jazyka a německý jazyk je pohledem srovnávacím. Teoretické výstupy práce byly předneseny dívkám na základní škole. Tyto historické souvislosti emancipačního hnutí slouží především pro lepší pochopení jejich vlastní situace ve společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ženské učitelské spolky, emancipační hnutí, učitelky, základní škola, výuka.

ABSTRACT

The diploma thesis deals with women's teachers' associations in Brno connected with European emancipation movements in the greatest expansion in 1848–1918. Thanks to the situation in Brno at the time, the associations are taken from two language tendencies. The thesis focuses primarily on the Czech language point of view and the German language is for a comparative view. The theoretical results of the work are presented to girls in primary school for a better understanding of their own situation in society, thanks to the historical context of the emancipation movement.

KEYWORDS

Women's teachers' associations, emancipation movements, teachers, primary school, teaching.

OBSAH

1.	ÚVOD.....	7
2.	POLITICKÉ ZMĚNY V OBDOBÍ 1848–1918	8
2.1.	DŮSLEDKY VZNIKU BŘEZNOVÉ REVOLUCE V ROCE 1848 V RAKOUSKU	8
2.2.	REVOLUCE V ROCE 1848 V ČECHÁCH	9
2.3.	BACHŮV ABSOLUTISMUS 1851-1859	10
2.4.	KULTURNÍ ZMĚNY ČESKÝCH ZEMÍ V 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ.....	11
2.5.	ČESKÁ POLITICKÁ SPOLEČNOST DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	11
2.6.	CESTA KE VZNIKU ČESKOSLOVENSKA V ROCE 1918	12
3.	POLITICKÉ USPOŘÁDÁNÍ, ŽIVOT A SPOLEČNOST V BRNĚ V OBDOBÍ 1848–1918	14
4.	POSTAVENÍ ŽEN VE SPOLEČNOSTI V OBDOBÍ 1848–1918	18
4.1.	MOŽNOST VZDĚLÁVÁNÍ A POSTAVENÍ ŽEN NA ZAČÁTKU OBDOBÍ VZNIKU ŽENSKÉHO Hnutí	18
4.2.	ZAČÁTEK ŽENSKÉHO Hnutí JAKO BOJ ZA EMANCIPACI	20
5.	ČESKÉ ŽENSKÉ UČITELSKÉ SPOLKY V BRNĚ	22
6.	JEDNOTA UČITELEK MORAVSKÝCH	23
6.1.	ŽIVOT ZDEŇKY WIEDERMANNOVÉ–MOTYČKOVÉ	28
6.2.	POKROKOVÁ ORGANIZACE	28
7.	SPOLEK ČESKÝCH PĚSTOUNEK A UČITELEK RUČNÍCH PRACÍ NA MORAVĚ.....	30
8.	VESNA.....	31
8.1.	ŠKOLY SPOLKU VESNA.....	33
8.2.	DALŠÍ ČINNOSTI VESNY	35
8.3.	ELIŠKA MACHOVÁ.....	36
9.	JEDNOTA KATOLICKÝCH UČITELEK NA MORAVĚ A MARIÁNSKÁ DRUŽINA UČITELEK MORAVSKÝCH	38
9.1.	ČINNOSTI SPOLKŮ	39
9.2.	MARIE HOFFMANNOVÁ	41
10.	DALŠÍ MORAVSKÉ ŽENSKÉ SPOLKY	42
11.	NĚMECKÉ ŽENSKÉ UČITELSKÉ SPOLKY V BRNĚ.....	43
12.	FRAUENERWERBVEREIN	44
13.	KATHOLISCHER DEUTSCHER FRAUENBUND	46
13.1.	SJEZDY SPOLKU.....	47

14.	VEREIN DER DEUTSCHEN LEHRERINNEN IN MÄHREN	49
14.1.	PŘEDSTAVITELKY Z „MITTEILUNGEN DES VEREINES DER DEUTSCHEN LEHRERINNEN IN MÄHREN“	51
15.	PŘEDSTAVENÍ ŽENSKÝCH SPOLKŮ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE	52
15.1.	VÝBĚR ŠKOLY A ŽÁKŮ	53
15.2.	ZAŘAZENÍ DO KURIKULÁRNÍCH DOKUMENTŮ	53
15.3.	SEZNÁMENÍ S TÉMATEM V DANÉ ŠKOLE	54
15.4.	TEORETICKÁ ČÁST	54
15.5.	PRAKTICKÁ ČÁST	57
15.6.	ZHODNOCENÍ VÝUKY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE.....	59
16.	ZÁVĚR.....	60
17.	SEZNAM OBRÁZKŮ	62
18.	SOUPIS LITERATURY A PRAMENŮ	63

1. Úvod

Diplomová práce se zabývá tématem ženských učitelských spolků v Brně a s ním spojeným evropských emancipačním hnutím na přelomu 20. století. Celé téma provází úvodní historický nástin dějin dle současných autorů. Výsledkem teoretických východisek je seznámení s tématem žáky na základní škole.

Historický úvod neodmyslitelně patří k pochopení celé problematiky emancipačního hnutí. Díky němu je možné získat informace o formování tehdejší společnosti a pochopení, proč v jiných státech mohla být tato otázka úplně jiná. Toto hnutí dokázalo utvořit důležité představitelky jako byla Eliška Machová nebo Zdenka Wiedermannová. Ty později založily jedny z nejdůležitějších spolků na jižní Moravě.

Celá práce je brána hlavně z pohledu českých zemí, jak historický úvod, tak poté jednotlivé spolky. Německé spolky slouží hlavně k srovnání a k pochopení vzniku spolkového života v ženské populaci. Díky novému spolkovému zákonu měly i ženské spolky ve společnosti velký rozmach.

Pro tuto práci jsou vybrány ženské učitelské spolky podle jejich rozsáhlosti a významnosti v celé komunitě. Díky jejím publikacím, lze o spolcích většinu informací čerpat ze soudobých pramenů, které samy publikovaly. O některých jiných spolcích se totiž dochovala pouze zmínka. U německých spolků jsou vybrány ty, které slouží jako srovnávací s českými spolky nebo se o nich české spolky ve svých pramenech zmiňují. V Brně utvářely české i německé spolky komunitu pro danou jazykovou skupinu. Díky neustálým bojům za mateřský jazyk nebývalo zvykem, že by spolky byly smíšené.

Samotné vyústění teoretických východisek práce je praktická část výuky na základní škole. Zde nejprve probíhá seznámení žáků s tématem a dále následuje praktická část, kde si žáci zkoušejí práce, které byly vykonávány v samotných spolcích. K tomu je čerpáno ze soudobé literatury, která je aktuální i v dnešních domácnostech a tím blízká i současným žákům.

Tato práce se setkává jak s moderní literaturou, tak i s historickými prameny. Ať už je to politická historie a s ní spojené emancipační hnutí, tak hlavní téma ženského spolkového života a jeho důsledky pro ženskou svobodu. V praktické části probíhá rozvoj kognitivních, afektivních a psychomotorických rovin žáka ve výuce na základní škole na základě rozvinutosti témat ŠVP. Všechna tato témata ve své podobě zastupuje a analyzuje moje diplomová práce.

2. Politické změny v období 1848–1918

Zde jsou popsány hlavní historické milníky v Českých zemích v období 1848–1918, které nejvíce ovlivnily podmínky v sociálním postavení žen, jejich vzdělávání a utváření ženských učitelských spolků.

Politický systém a jeho dopady jsou totiž důležitým odrazem situace ve vývoji společnosti a velmi se ho dotýkají. Díky těmto historickým politickým souvislostem celé tyto ženské spolky vůbec vznikly. Proto k nim tento vývoj neodmyslitelně patří a rázně nastiňuje všechny jeho důsledky. Ať už je to spolkový zákon, tak celkové postavení žen ve společnosti. Tak město Brno jako svět český a německý.

Vývoj bude nastíněn dle důležitých rozhodujících milníků, které byly obdobně sestaveny i v použité literatuře.

2.1. Důsledky vzniku březnové revoluce v roce 1848 v Rakousku

Důvody vzniku revolučního roku 1848 byly velké nepokoje v evropských zemích. Na Rakouském území byl absolutistický režim v rukou Habsburků v čele s císařem Ferdinandem V. Habsburským. Za vlády Ferdinanda V. nelze hovořit o dělbě moci na výkonnou, zákonodárnou a soudní – veškerá nedělitelná moc byla v rukou panovníka, čímž byl naprosto podnícen absolutistický režim (Rataj, Martínek, 2015, s. 47).

Velkou roli v absolutistickém řízení společnosti hrál kníže Klements Lothar Metternich, který odpovídal za rakouskou zahraniční politiku. Díky tomu je toto období vlády někdy označováno za Františkovsko-Metternichovský absolutismus.

Požadavky liberálního měšťanstva začaly být odlišné od despotického řízení společnosti za vlády Metternicha. Bylo požadováno nastolení odlišného politického řízení, a to konstituční monarchie. Zde by moc panovníka byla omezena ústavou a parlament by se dělil s panovníkem o moc zákonodárnou. Tím by se měly změnit poměry ve společnosti. A to zrušení roboty, poddanství a utlačování. Naopak by měla být povolena svoboda tisku, respektování potřeb a požadavků měšťanstva (Rataj, Martínek, 2015, s. 47–49).

Pražský německý historik, Anton Heinrich Springer, se k této politické situaci kolem před rokem 1848 vyjádřil takto: „*Je pravda, že nikde nebyla revoluce tak vítána jako v Rakousku...ale nikde nebyly vládnoucí poměry tak hanebné jako zde*¹.“ (Efmertová, Savický, 2009, s. 16)

Tehdejší politická situace si žádala revoluční změnu, a to nejen v Rakousku, ale i v dalších evropských zemích.

2.2. Revoluce v roce 1848 v Čechách

Revoluční rok 1848 ukázal důležitou moc tisku a telegramu. Informace o revolučních změnách byly proto rychle přenášeny z různých částí Evropy. Důležitý děj se na začátku revoluce odehrával hlavně ve Francii, kde proběhla abdikace krále Ludvíka a tím svržení jeho absolutistického systému. Tento první podnět působil jako katalyzátor pro další revoluční vývoje v Evropě.

V Praze revoluce začala první podepsanou peticí ve Svatováclavských lázních, za kterou se postavil reformní spolek „český Repeal“. Do něj patřil např. Vilém Gauč a Ludvík Ruppert. Ti se zasloužili o první kroky revolty v Praze (Efmertová, Savický, 2009).² V petici bylo popsáno 20 požadavků, jejichž hlavním cílem bylo nastolení konstituční monarchie (Rataj, Martínek, 2015, s. 47).³ Dále následovala druhá pražská petice. Konečnou odpověď na tyto revoluční petice byl kabinetní list, který vydal císař Ferdinand I. V něm bylo obsaženo 14 článků, které měly uklidnit společnost v Čechách (Mahler, 1989, s. 54–60).⁴

Dne 25. 4. 1848 vznikla první rakouská ústava, která byla vydána císařem. Společnost ji ale velmi dobře nepřijala, protože dávala opět prostor pro absolutistické myšlenky. Na základě tohoto politického neklidu se studenti v Praze vzbouřili, ovšem velmi brzy byli potlačeni armádou v čele s Windischgrätzem. Armáda při revolucích musela v Praze zasahovat několikrát, protože společnost se pořád snažila bojovat za svoji svobodu v podobě nastolení konstituční monarchie. Tyto revoluční kroky studentů proti habsburské monarchii skončily rozbombardovanou Prahou a prohrou studentů (Efmertová, Savický, 2009, s. 60–80).

¹ Satirické popsání vlády panovníka, označeného jako slabomyslný.

² Nemůžeme mluvit o jakési organizovanosti reformního hnutí v Praze, protože události roku 1848-1849 byly často pouhou improvizací, ale spolek „český Repeal“ se nejvíce blížil skutečnému reformnímu spolku.

³ Bylo to např. zrušení poddanství a povinných robot, osobní bezpečnost, svoboda tisku, shromažďování a další.

⁴ Články obsahovaly např. rovnoprávnost české řeči s německou. Ostatní požadavky (svoboda tisku, shromažďování a další) petice byly odkazovány na již skutečná opatření nebo nastávající shromáždění.

Revoluce v Rakousku ale nadále pořád probíhala – jak už při řešení uherské otázky, tak při bojích ve Vídni pro zachování habsburské monarchie.

V lednu na začátku roku 1849 byla přednesena nová ústava, která i přes revoluční odboje dávala prostor pro absolutistickou formu vlády. Byla císařem podepsána, ale vládě nebyla ani přednesena – stala se tzn. oktrojovanou ústavou (Efmertová, Savický, 2009, s. 120–123).⁵ Agendu ministerstva vnitra poté převzal Bach a vznikl politický systém, který nazýváme Bachův absolutismus.

2.3. Bachův absolutismus 1851–1859

O podporu Bachovského absolutismu a zrušení obou ústav se zasloužil hlavně císař František Josef I, který opět nastolil osobní svrchovanou moc (Efmertová, Savický, 2009, s. 89).⁶ Dalšími tvůrci neoabsolutismu byli odpůrci revoluce za konstituční monarchii.

K nastolení absolutismu došlo po přijetí Silvestrovských patentů 31.12.1851, které zrušili oktrojovanou ústavu. Jako jeden z kroků upevňující absolutistický systém bylo zřízení Nejvyššího policejního úřadu. Kde byl vytvořen nový trestní zákoník, který připouštěl dokonce i tělesné tresty.

Tato doba byla plná sledování a policejních zásahů. Samozřejmě nebyla v této době možná žádná politická angažovanost obyvatelstva, aby nedocházelo k nějakým nepokojům. Na druhou stranu mělo nastolení absolutismu pozitivní vliv na podnikání a pro živnostníky (Efmertová, Savický, 2009, s. 92).

Tento systém nebylo možné, z hlediska nesvobody občanů, udržet po dlouhou dobu. Začala narůstat nespokojenost společnosti s politickými poměry. K hlavním změnám, při řešení porážky absolutismu, přišlo po porážce Rakouska v bitvě se Sardinií a Francií (Cibulka, 2009, s. 130-131).⁷ Také tomu napomohla špatná finanční situace celé monarchie.

Roku 1860 byl vydán císařský diplom, který zavazoval vládnutí císaře společně s římskou radou a tím byl zrušen absolutistický systém jako vláda osobní svrchované moci.

⁵ V ústavě byly porušeny demokratické principy, revoluce už proti ní ale neproběhly. K významným projevům nepokojů nedošlo.

⁶ Nastolena jednotná administrativní monarchie, kde byla vyloučena veřejnost a tím byly naprosto zrušeny demokratické principy.

⁷ Byl odvolán Bach z čela ministerstva vnitra a také Kempen z Nejvyššího policejního úřadu.

2.4. Kulturní změny českých zemí v 2. polovině 19. století

Od druhé poloviny 19. století můžeme pozorovat v Českých zemích výrazný růst hospodářství a kultury, které se nepochybně odráží i ve školství. Je to období postavení Národního divadla, které bylo otevřeno poprvé v roce 1881 za účasti korunního prince Rudolfa. To bylo po požáru znovu otevřeno v roce 1883.⁸

Literárně byly české země ve velkém rozmachu, vznikaly velké literární klasiky jako Babička od Boženy Němcové nebo prozaické dílo od Jana Nerudy – Povídky Malostranské, anebo také Kytice od Jaromíra Erbena.

Na konci 19. století vyšel Manifest české moderny v časopise Rozhledy, kde byly popsány požadavky nové generace umělců, které se začaly bít o slovo. Byl to nárok o individualitu a svobodné pojetí vlastní tvorby ze strany spisovatelů, architektů a dalších umělců (Kapitoly z českých dějin do roku 1918, s. 50).

Rozvoj společnosti také výrazně ovlivnila průmyslová revoluce (tovární velkovýroba, výroba aut, parní stroj, železnice...), která se projevila jak ve vyspělosti společnosti, tak nárůstem urbanizace a množstvím pracovních míst, i když pro dělnickou třídu to mělo ze začátku spíše negativní dopad (Kapitoly z českých dějin do roku 1918, s. 52).⁹ Hospodářství, kultura a průmysl měly před obdobím první světové války velký rozmach a tím byl ovlivněna celková společnost a vzdělanost, a i následný průběh první světové války.

2.5. Česká politická společnost do první světové války

Česká společnost stále bojovala o svoji samostatnost, o posílení pravomoci českého zemského sněmu. Stalo se tak po Rakousko-Uherském vyrovnání, které bylo přijato spíše jako kompromis války a tím pouze stěžilo cestu pro Rakousko-České vyrovnání, které bylo zatím v nedohlednu. Tím se i prohloubila moc německé společnosti oproti české.

Tuto napjatou situaci mezi Rakouskem a českými zeměmi se snažily urovnat fundamentální články. Ty ale českou společnost ve své samostatnosti velmi neuspokojily. Tak se uchýlila k pasivní politice, díky které ale nebylo možné už ani politickou situaci více ovlivnit.

⁸ Podle národního památkového ústavu byl architektem divadla byl Jaroslav Zítka a je to považováno za jedno z nejlepších staveb 19. století. Na opravách se poté podílel Josef Schulz.

⁹ Byla upřednostňována pásavá výroba, která byla často pro dělníky úmorná a zdraví nebezpečná. Díky tomu byly více podněcovány socialistické myšlenky vůči dělnické třídě.

V této chvíli hrály důležitou roli dvě politické strany – mladočeši a staročeši. Mladočeši byl „nový přístup“ k vedení politiky (Mannheim, 2007, s. 23).¹⁰ Opírali se o jiné hodnoty a nechtěli pouze pasivní přístup v politice. V roce 1879 se mladočeši stali součástí vládní koalice. Stále nestabilní vztah mezi zeměmi měla vyřešit tzn. punktace – pokus o vyrovnání, to ale bylo českou společností odmítnuto. Volby poté definitivně vyhráli mladočeši (Kapitoly z českých dějin do roku 1918, s. 60).

Politická situace to byla dále nelehká v Českých zemích. Vznikaly nové politické strany, které se snažily všechny bojovat o svoji pravomoc.

V roce 1906 bylo přijato Všeobecné volební právo – všichni muži od 24 let mohli svobodně volit. Ženy toto právo získaly o 12 let později.

Významnou osobností, která měla vliv na utváření politického systému a společnosti byl Tomáš Garrigue Masaryk, který byl představitelem své vlastní politické strany a v roce 1918 se stal prvním prezidentem Československé republiky. Masaryk je velmi úzce spjat v městem Brnem, protože zde studoval na německém gymnáziu, kde už v mladých letech bojoval za českou národní identitu.¹¹ Díky jeho významnosti je v Brně po něm pojmenováno několik významných památek, míst a institucí.

2.6. Cesta ke vzniku Československa v roce 1918

Při vypuknutí první světové války neměla česká politika jasně vyhraněný názor na stanovisko vztahu s Rakouskem-Uherskem. To se stalo až během války, kdy došlo k vyhocení vztahů s habsburskou monarchií, která přestala být vnímána jako „ochránce“ českých zemí. V českých zemích působila tajná organizace Maffie ve vedení Edwarda Beneše, která vykonávala zpravodajskou činnost pro dohodnuté mocnosti jako bojkot rakouského válečného úsilí (Rataj, Martínek, 2015, s. 422–444).

Profesor Masaryk při vypuknutí války odešel do zahraničí, kde zahájil první zahraniční odboj pro osamostatnění českých zemí. Vojenská situace Rakouska-Uherska se v průběhu války zhoršovala, a to celému českému i zahraničnímu odboji jen pomáhalo. Nebyly to pouze politické osobnosti, které se snažily osamostatnit české země, ale byli to také představitelé z řad spisovatelů a kulturního života, kteří podepsali Manifest českých spisovatelů.

¹⁰ „Kultura se vyvíjí prostřednictvím lidí, kteří mají „nový přístup“. Vzhledem k povaze naší duševní struktury znamená „nový přístup“ současně vždy také nový odstup od stávajícího, nové podněty při jeho osvojování, zpracovávání a dalším utváření.“

¹¹ Viz Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i – více informací.

V lednu v roce 1918 byla vyhlášena Tříkrálová deklarace, ve které se čeští poslanci přihlásili k právu národů na sebeurčení Čechů a Slováků (Rataj, Martínek, 2015, s. 480).¹² Na konci války byla rakousko-uherská armáda skoro zničená a nebyla vidět jasná budoucnost pro Rakousko-Uhersko. Díky revolucím v Praze a nestabilitě Rakouska-Uherska byla 28. 10. 1918 deklarována Československá republika v Paříži, Washingtonu, Praze a Turčianském sv. Martinu. Kde byla pak v Paříži vyhlášena prozatímní vláda pro nově vzniklou republiku, kde se ujal prvního prezidentství Tomáš Garrigue Masaryk.

¹² „Vídeňská vláda pochopila Tříkrálovou deklaraci takřka jako výzvu ke zničení monarchie.“ Samostatnost také odmítl ministr zahraničních věcí Ottokar von Czernin, který dokonce ve svých slovech před vídeňskou vládou napadl profesora Masaryka a zahraniční odboj.

3. Politické uspořádání, život a společnost v Brně v období 1848–1918

Brno na začátku revolučního roku bylo jako celá Evropa v očekávání na nastávající revoluci. Po informacích, které přišly z Francie. Snaha o svobodu a život bez cenzury byl pro brněnskou společnost očekáváním od nově nastolené politické situace. Začaly vznikat nové tištěné noviny jako byl věhlasný Týdenník nebo Morawské noviny pro větší informovanost (Fasora kol., 2020, s. 367–402).

V Brně v této situaci vznikla Národní garda, která se starala o bezpečnost obyvatel. Mezi obyvatelstvem panovalo nadšení z nabyté svobody. Bylo to ale pouze do té doby, než přišel spor o sjednocení Německa. Na rozdíl od německých obyvatel byli Češi odpůrci voleb do frankfurtského parlamentu.

Po odeznění vlny nadšení začaly narůstat obavy z vídeňských demonstrací proti ústavě, ze zahájení frankfurtského parlamentu a z moravského zemského sněmu. Opětovná cenzura a strach v lidech byl nastolen po jmenování císaře Františka Josefa I., zrušení obou ústav a nastolení absolutismu. Tehdy přišlo velké omezení veřejného života a cenzura, která trvala skoro 10 let.

V 60. letech 19. století byl počet obyvatel v Brně stanoven na 73 771 (Dřímala kol., 1973, s. 22).¹³ Město se neustále katastrálně rozrůstalo a tím samozřejmě rostl i počet obyvatelstva. V roce 1850 se Brno stalo statutárním městem. Řídil ho obecní výbor s městskou radou a voleným starostou.

Po zrušení absolutismu bylo omezeno také postavení šlechty v Brně a začaly se prosazovat práva občana a jeho svoboda. České obyvatelstvo se ale cítilo pořád omezováno, a to německou částí obyvatelstva, které ale byla dominantní. Tyto trvalé nepokoje mezi českými a německými občany ustaly až po nastolení Československé republiky. České měšťanstvo bylo bráno jako opoziční proud vůči německým občanům.

V 60. letech se vyprofilovaly 4 politické strany: liberální (velkorakouská), strana ústavověrného velkostatku (šlechta), strana konzervativního velkostatku a národní strana. Prakticky se ale vytvořily dva ideové politické bloky, a to česká federalistická – pravice

¹³ V roce 1869 bylo Brno zcela jistě největším moravským městem, hned druhé město byla Jihlava s 20 112 obyvateli.

a německá centralistická – levice (Fasora kol., 2020, s. 649).¹⁴ Velkostatkáři byli při hlasování jako „třetí strana“ mezi oběma bloky.

Po změně spolkového zákona v roce 1867, který dovoľoval vytváření politických spolků, se jich vytvořilo hned několik. Byla zjištěna jejich důležitost ve společnosti. Spolky byli lidé totiž vtahováni do veřejného dění. Ty byly jak pro-české, tak pro-německé. Jeden z nejvýznamnějších českých spolků byl spolek Matice moravské, která měla v 60. letech okolo 700 členů.

Není jisté, kolik obyvatel v Brně tehdy mluvilo německou řečí (bylo okolo 60 %), protože hlasování pro německý jazyk bylo vynucované, aby směřovalo k výhře němčiny. Počet obyvatel byl stanoven na 109 361 (Dřímala kol., 1973, s. 54).

Rakousko-uherské vyrovnání, a tím posílení moci německých liberálů, ještě prohloubilo tento spor ve vztahu českých a německých obyvatel. Tím vznikla porážka českého odporu proti dualismu. Začaly vznikat další protesty z řad brněnských Čechů, kde se manifestovala národní jednota (Fasora kol., 2020, s. 681).¹⁵

V 80. letech byla situace v Brně stále vyostřená díky česko-německým vztahům. Vznikalo větší nacionální napětí. Spory se týkaly hlavně jazykové otázky. Požadavky na rozšiřování češtiny ve školách a na úřadech byly podpořeny nastolením vlády Taaffeho. To vedlo k větší nacionalizaci Čechů, ale k vytváření obranných spolků německých. Němčina ale pořád převládala ve veřejném prostoru. Nacionalizace se v 80. letech neprojevovala už jen u inteligence, ale také v běžném životě lidí. Boje o českou školu, spory v divadlech – to vše mělo podporovat boj o „češství“.

V roce 1897 za Badeniho vlády vzniklo nové jazykové nařízení, které mělo v zemích zavést rovnoprávnost jazyků ve veřejných prostorech. Vláda ale hned v listopadu padla, a tím pádem k této situaci nedošlo.

Ve volbách v roce 1905 měli Češi nejvíce mandátů, ale nadpoloviční většinu bohužel nezískali. Tím pádem německá sněmovní menšina pořád mohla ovlivňovat změny v zákonech (Fasora kol., 2020, s. 760–794).

¹⁴ V knize je napsáno, že označení stran v různých spisech nejvíce kolísala, jména stran převzaty (viz citace).

¹⁵ „První velkou příležitostí k tomu se stala národní sbírka na Národní divadlo v Praze a slavností položení základních kamenů k jeho budově...účastníci zde manifestovali národní jednotu“

Když přišlo období války, většina veřejných budov se stala budovami (kasárna, věznice, vojenské nemocnice) pro vojenské záležitosti a celá společnost se změnila. Češi byli na začátku války spíše pasivní, ale bojovali pořád za monarchii. V průběhu války se zhoršila politická česko-německá situace, kdy byla nastolena vojenská diktatura proti Čechům jako k velezradě koruny (Fasora kol., 2020, s. 1011).¹⁶ Radnice za období války pouze byla německá.

Hospodářství, průmysl a školství – to vše bylo podrobena válce. Výroba byla zastavena díky nedostatkům pracovních sil, i když některé práce začaly vykonávat ženy (viz kapitola ženy ve společnosti). Díky nedostatku potravin byl zaveden lístkový systém a ženy se učily vařit jen s velmi omezeným množstvím potravin.

V brněnských nemocnicích bylo velké množství raněných vojáků, což přispívalo k přenášení tyfu. Brno bylo ale naštěstí dál od centra války, takže se ho epidemie dotkla pouze v začátcích.

Na konci války, i když už bylo jasné, že rakouská armáda prohrává, tak se začala opět v Brně probouzet čeština jako příslib vzniku Československého státu. Na jaře v roce 1917 se začala uvolňovat cenzura a veřejný život.

Dne 29. 10. 1918 bylo Čechy převzato místodržitelství a formálně předáno o dva dny později. Od vzniku Československa bylo jisté, že v Brně už nebude existovat tato křehká sounáležitost dualismu.

Od roku 1848–1918 hrál významnou roli v Brně průmysl a ovlivňoval tak celkovou společnost. Na začátku období měl největší rozmach vlnářský průmysl. Jednu z největších továren měli Bratři Schollerové. Textilní průmysl byl v Brně silným exportem, kde Češi jezdili s výrobou i na světové výstavy.

Dalším obrovským průmyslem se stalo strojírenství. Jeden ze zakladatelů byl Friedrich Wannick. Poté zde byl průmysl na kovovýrobu, pivovarský průmysl, papírenský a dřevařský.

Trh práce byl ve městě obrovský a pracovní síla byla nedostatečná. Proto byli najímání dělníci z venkova, kteří do Brna přijížděli za prací. Brno se díky průmyslu pořád rozrůstalo. Práce v průmyslu byla fyzicky ale velmi náročná, směny byly dlouhé, bez pauzy na odpočinek. Za to byla vyplácena pouze minimální mzda. Díky nedostatečným zdravotním podmínkám vzrůstala v Brně úmrtnost, dokonce i dětí. Díky této vytíženosti

¹⁶ V této době byl necelý rok uvězněn i Petr Bezruč, který byl vyslýchán za udání kvůli básni Bratrům osvoboditelům.

byly v Brně největší dělnické demonstrace a rostl vliv sociálně demokratické strany (Dřímala kol., 1973, s. 32–36, 43–48).¹⁷

Na druhou stranu bylo pro společnost zakládána i spousta spolků, aby se podpořil veřejný život (Fasora kol., 2020, s. 654).¹⁸ Byly to spolky jak české, tak německé. Zakládaly se různé volnočasové spolky – byl český čtenářský spolek, mužský pěvecký spolek nebo divadelní spolky. Spolky byly zakládány i v duchu náboženství, a to katolické spolky. Hojně navštěvovaným byl spolek Sokol pro podporu tělesného zdraví.

Kultura byla i v nelehké době také podporovaná. Byl založen spolek český Klub přátel umění, na jehož založení se podílel i František Mareš, Leoš Janáček, Dušan Jurkovič (Mihola, Filip, 2014).

V roce 1896 v hotelu Grand proběhlo první kinematografické představení v Brně (Fasora kol., 2020, s. 973).¹⁹ V architektuře se začaly používat nové moderní technologie a materiály jako jsou železo, beton a cement.

Brno bylo v tomto období nejvíce ovlivněno česko-německým sporem, důkazy toho jsou hlavně vidět ve školství a v utváření jazyka, ale i v celkovém uspořádání společnosti.

¹⁷ Pracovní síla byla v Brně nedostatečná, protože Brno bylo rozděleno na dvě sociální vrstvy: chudinkou/dělnickou třídu a měšťanstvo, tím pádem pracovní síly nebylo mnoho. Pak byla taky velmi náročná, a proto dělníci často stávkovali, hlavně kvůli zkrácení pracovní doby. Největší dělnická stávka byla z textilního průmyslu, kdy bylo požadováno zkrácení směn z 11 h na 10 h.

¹⁸ Spolky ale byly vytvářeny spíše pro měšťanstvo a vládli v nich patriarchální způsob řízení.

¹⁹ V hotelu Grand se tehdy scházeli nejvyšší společenské vrstvy. Hotel Grand je dnes pořád velmi významným hotelem v Brně.

4. Postavení žen ve společnosti v období 1848–1918

V druhé polovině 19. století přišly velké změny v životním stylu obyvatelstva. Kapitalismus byl vidět ve všech jeho sférách. To začínalo vést k celkovému přehodnocení priorit a hodnot ve společnosti – jedna z těchto velkých změn byla touha po srovnání postavení mužů a žen ve společnosti. Dosavadní nerovnocenné postavení žen a mužů ve společnosti vystihuje ustanovení ve Všeobecném občanském zákoníku: „*Manželka je i v domácnosti vykonavatelkou manželových příkazů...Manžel byl hlavou rodiny, byl oprávněn vést domácnost, zastupovat manželku na úřadech a byl povinen ji poskytovat výživu.*“ (Malínská, 2005, s. 9.)²⁰

Nové společenské podmínky stále více některé ženy nutily (ale i dovolovaly) opustit tradiční model rodiny a začít se starat o vlastní existenci bez manžela jako jejího živitele. Začal být ve společnosti kladen celkově větší tlak na ženskou samostatnost, o kterou ženy v Evropě začaly pomocí ženského hnutí bojovat. Vláda v této situaci vůbec nepůsobila žádnými zásahy, řešení nechávala pouze na individuálních iniciativách ve společnosti. Samotná společnost se dokázala až nebyvale přetvořit sama za pomoci významných žen (Malínská, 2005, s. 28).

4.1. Možnost vzdělávání a postavení žen na začátku období vzniku ženského hnutí

Před prvními pokusy o ženskou samostatnost, ženy neměly moc možností, jak se uživit bez vstupu do manželství. Pokud tak žena neudělala, zůstala na krku své rodině. Často se ale stávalo, že ženy, které se neprovdaly, se staly ze zoufalství prostitutkami. Většina žen se v té době vdávalo hlavně kvůli existenčnímu zajištění.

Ovšem i v této době byla spousta žen, pro které nebyla přípustná myšlenka neúplné rodiny a jejich emancipace. Ženy měly pocit (hlavně ty na venkově), že nakonec každá dívka zakotví ve šťastném manželství, kde jí bude zajištěno bezpečí a jisté finanční zázemí. Většina manželství byla ale opravdu nespokojených, byly to hlavně sňatky z rozumu (Neudorfllová, 1999, s. 41–42).

Ani příprava na manželství nebyla dostatečná. Mladé dívky nevěděly, co mají od takové situace očekávat a často pro ně bylo velmi složité se o domácnost a děti postarat

²⁰ Citováno z platného občanského zákoníku z roku 1811, který platit za dob Rakouska-Uherska.

(Malínská, 2005, s. 17).²¹ Většina žen totiž neměla ani základní praktické vzdělání, které by jim v tom pomohlo. Pokud už ženy navštěvovaly nějaké základní vzdělání (před první světovou válkou navštěvovalo školu pouze každé dvanácté děvče), tak hodnota byla velmi nedostatečná. Problémem bylo, že na většině venkovských škol učili základní psaní, čtení a počítání, jen vysloužilí vojáci, kteří měli sami problémy s těmito jednoduchými úkony.

Pokud už se ženy z nižších vrstev snažily pomoci zaopatřit rodinu, tak to bylo možné pouze v rámci ustanovených ženských prací, a to byly hlavně ruční práce, práce v továrnách a průmyslu. To bylo ale velmi náročné, jak časově, tak fyzicky. Většina dělnických žen neměla přístup k zdravotní péči, a to se na jejich těžkém životě velmi podepisovalo. Mzdy byly enormně malé, a proto i na malou obživu musely ženy pracovat 15h směny.

Začátkem 60. let byl založen výrobní spolek, který se měl právě starat o tyto ženy, které potřebovaly alespoň základy z praktických škol. Později byl i přímo přejmenován na Ženský výrobní spolek (Neudorfllová, 1999, s. 99–100).

Postavení žen začalo být značně nedostatečné díky změnách, které byly ve společnosti. Ženy už by měly začít mít svoje vlastní práva nebo ta práva alespoň znát. V 80. letech 19. století totiž neexistovala žádná jasně stanovená práva pro ženy. Zákonná ochrana pro ženy a děti byla v této době nedostatečná. Za některá tato práva většinou odpovídal pouze manžel.

Ovšem znalost o skutečném postavení ženy ve společnosti byla pocíťována stále silněji. Za velké změny právě v postavení žen začalo bojovat celoevropské hnutí (Neudorfllová, 1999, s. 98).²² Chtělo ženy chránit a bojovat za jejich rodinné právo, vzdělávání a možnost uplatnění pro všechny bez rozdílu sociálního postavení (Malínská, Jana, 2005).²³

²¹ Jako jedna z prvních žen, které se zasloužily o jejich ženskou emancipaci byla Magdalena Dobromila Rettigová, která právě pro tyto ženy založila „domácí školu“, kde se ženy z nižších vrstev učily domácím pracím a jejich povinnostem.

²² Některé ženy měly velký těžký život, a proto je bylo potřeba chránit před pohlavním zneužíváním, kuplířstvím a smilstvem.

²³ Citováno jako výtah z několika pasáží z knihy.

4.2. Začátek ženského hnutí jako boj za emancipaci

Jako první krok cesty k boji za emancipaci na Moravě je brán příjezd Boženy Němcové v roce 1851 do Brna. Zde se setkala s Veronikou Vrbíkovou-Mikšíčkovou. A výsledkem toho byl, že v roce 1870 vznikl jeden z nejdůležitějších ženských učitelských spolků, a to byla Vesna (Bednářová, 1988. s. 232).

Nebyly to ale jen ženy, které se začaly zasluhovat o emancipaci žen, byli to také vysoko postavení muži, kteří bojovali za práva žen ve vzdělávání a sociálním postavení. Jedním z jejich představitelů byl politický ekonom John Stuart Mill, který se zabýval feministickou filosofií. Jeho významné dílo z tohoto směru bylo Poddanství žen, které napsal v roce 1869. Zde sám podporuje myšlenku emancipace a všeobecného volebního práva. Podporovatelem ženské rovnoprávnosti byl také T. G. Masaryk, který bojoval za možné vzdělávání žen.

Šedesátá léta jakožto začátek organizovaných ženských hnutí se nese v příslibu rovnou několika filosofických směrů. Osvícenství jako vzor pro racionalismus, rovnost a demokracii. Křesťanství – vznikly i ženské učitelské spolky, které byly náboženského charakteru. Socialismus jako boj za lepší práva hlavně pro dělnické ženy (Fasora kol., 2020, s. 783–785).²⁴ A nakonec romantismus, který ovlivnil spíše ženy, o což se zasloužily hlavně překlady knih George Sandové, kde byl kladen důraz pro city a emoční rozpoložení žen (Neudorfllová, 1999, s. 38).

V druhé polovině 19. století na významu začalo více nabývat vzdělávání, díky tomu, že existence národa a jeho hodnoty se měla více opírat o sílu ducha než o jeho fyzickou sílu ve formě zbraní. Vzdělávání se stalo jakousi prestiží a tím pádem se začali učitelé stávat významným činiteli kultury, vzdělanosti a sociální dovednosti (Svobodný, Havránek, 1996, s. 82).

²⁴ Výtah z ideových proudů, na kterých bylo ženské hnutí postaveno. Více viz citace.

Vzdělávání žen (jako největší cíl celého hnutí) mělo být hlavním zdrojem respektu ženy v manželství a v rodině. Mělo tvořit předpoklad, aby mohla být žena manželovi dobrou společnicí a rovnocennou partnerkou. Vzdělaná žena by měla dokázat utvořit zdravé rodinné prostředí pro všechny jejich členy a zasloužit se o dobrou budoucnost společnosti (Neudorfllová, 1999, s. 13).²⁵

Díky tomu, to byly právě učitelky, které se nejvíce zasloužily o začínající rovnocennost u žen a taky učitelství bylo jedno z prvních povolání, které bylo ženám přístupno. I právě proto byly učitelky hlavními zakladatelkami prvních ženských učitelských spolků na Moravě.

Žena se měla stát hlavně svobodnou pro svoji vlastní možnou existenci, a to znamenalo hospodářskou samostatnost a rovnost v hodnocení práce žen a mužů. Tomu měla pomáhat možná kvalifikace žen, aby se mohly zvládnout žít samy (Bednářová, Věra, 1980).²⁶ Hlavně ze začátku hnutí byla důležitá praktická stránka výuky tak, aby se o sebe mohly ženy samy postarat. Až později se ženy začaly zasluhovat o vzdělávání na lyceích a vysokých školách. I o politickou situaci a jejich všeobecné volební právo.

„Cílem ženského hnutí na Moravě byla práce národní, sociální a kulturní a rodil se požadavek ženského vzdělání a hospodářského zabezpečení žen.“

(Bednářová, 1980, s. 5)²⁷

Většina pokroků, které byly v rámci ženského hnutí způsobeny, byly navázány na ženské učitelské spolky, a hlavně jejich zakladatelky, které se za celé moravské přelomové hnutí zasloužily. Založených spolků bylo hned několik a velmi důležitých. Byly také založené i německé, a to pro německy mluvící komunitu učitelek.

²⁵ Takové přesvědčení měla Magdalena Rettigová, která vycházela ze své životní orientace, která kladla důraz spíše na konzervativní ideál a důraz na náboženství a pracovitost. Pokud by byly brány na srovnání až pozdější představitelky ženského hnutí, tak by tam byl kladen větší důraz z pohledu ideje romantismu.

²⁶ První jasné požadavky o rovná práva žen ve společnosti se zasloužil spolek Jednoty učitelek moravských.

²⁷ Lze podobně vyčíst z výroční zprávy Vesny z roku 1887 od E. Machové.

5. České ženské učitelské spolky v Brně

Na základě historického úvodu je jasné, že díky nastávající modernizaci společnosti, si ženy začínají přivlastňovat svoje vlastní právo na život. Začínají s tím i moravské ženy, které jsou duší bojovnice za lepší ženské postavení. Tyto ženy svým vlivem dokázaly seskupit spoustu žen podobného myšlení v rámci spolků a v rámci celosvětového hnutí za emancipaci. Díky nim velké množství žen začalo být vzděláváno jak ve vedení domácnosti, tak v teoretických vědách.

Můžeme mluvit o tom, že na konci 19. století byl spolkový život v rozmachu. Zajisté tomu pomohl nový spolčovací zákon z roku 1867, který právě dovolovat zakládání spolků. Spolek nemohl být založen jen tehdy, pokud byl výslovně proti zákonům. V té době, kdy nebyla tak rychlá informovanost, jak by se jinak mohly ženy dozvídat nové informace, tak byly spolky tím nejlepším řešením. Taky to byla jedna z cest, jak bojovat za možná práva, sdružovat členy obyvatelstva s různými zájmy a vzdělávat je. Spolkový život byl velmi důležitý.

Všechny tyto spolky byly výhradně pro české ženy, i když němčina se v nich samozřejmě učila taky. Německé spolky ve srovnání s těmi českými budou rozebrány v dalších kapitolách.

Nejvýznamnější dva spolky byly Jednota učitelek moravských a Vesna. Co se týkalo katolických spolků, tak to byla Jednota katolických učitelek. Všechny tyto spolky budou dále podrobně probrány jak na základě moderní literatury, tak dobových pramenů. Bude rozebráno, jak vznikly a co tomu předcházelo. Jak se postupně transformovaly do moderních spolků všech zaměření. A také budou popsány všechny jejich činnosti – vzdělávací, sociální a další. Jejich vliv na společnost a jejich významné představitelky, a to všechno je v následujících kapitolách. Dále budou tyto získané informace použité v praktické části práce.

6. Jednota učitelek moravských

Pokud mluvíme o úplném počátku jednoho z největších odborových učitelských spolků na Moravě, tak je to přesné navázání na všechny důvody, proč začalo vznikat celé ženské učitelské hnutí. Nebyl to pouze boj učitelek za jejich pracovní příležitosti, spíše to bylo ideové hnutí, které bojovalo za rovnoprávnost žen. Co se týkalo přímo pracovních poměrů, tak ženy jako učitelky v celibátu platově vůbec nedosahovaly možností, které měli muži jako učitelé.²⁸ Další těžkou kapitolou byla možnost obsazení míst, jakožto žen v učitelství, protože ženy většinou neměly ve školním úřadě zastoupení.

„Budeme si vydobývati plné občanské rovnoprávnosti s muži v obci, zemi, státu. Jako důsledek toho žádáme změnu společovacího zákona v ten smysl, aby žena měla stejná společovací práva jako muž a vždy aby měla s ním stejné aktivní a pasivní právo volební do obcí a zákonodárných sborů.“ (Bednářová, 1980, s. 6)²⁹

Doposud žádný moravský ženský spolek nevyjádřil svoje požadavky, které by se přímo týkaly rovnoprávnosti žen a mužů. Takto to bylo vnímáno spíše v zahraničí. Moravské ženské spolky byly chápány hlavně jako podpora žen v určitých odvětvích, ale nebyly to vnímány jako boj za rovnoprávnost a emancipaci.

Shromáždění Ústředního spolku učitelských jednot se konalo 8.8. 1898 v Přerově. Tohoto shromáždění se účastnila taky učitelka Zdenka Wiedermannová, která podala návrh na to, aby se mohly v příštím volebním období mohly zúčastnit výboru i ženy. Tento návrh byl přijat s výsměchem a byl zamítnut. Díky odmítavému postoji vůči zastoupení žen v Čechách, Wiedermannovou napadlo založit vlastní učitelský spolek na Moravě. Pomocí korespondence s jinými učitelkami se tento záměr, založení spolku, začal stávat reálnou možností (Bednářová kol, 1970, s. 23).³⁰

²⁸ Ženy učitelky v 19. století byly nuceny žít v celibátu. V roce 1903 se baron Haupt vyjádřil tak, že provdané ženy nesmějí setrvat ve službě školní. Není to myšleno jako ten celibát, jak je chápán dnes, ale ženy učitelky se v této době nemohly vdát. Tím, že žena chtěla být samostatná a výdělečně činná znamenalo, že se odproští uje od morálních hodnot rodiny a tím pádem se ani nesmí vdát. Učitelky v době boje za vlastní emancipaci toto pravidlo si dokázaly připouštět, protože to braly jako nutnost pro možné dosažení jejich vyšších cílů.

²⁹ Požadavek přímo vyjádřený a citovaný z archivu. Ženy mohly volit až od roku 1918 a to pouze starší nad 30 let. Od roku 1928 mohly volit všechny ženy nad 21 let.

³⁰ Prvními spolupracovnicemi byla např. L. Konečná, sestry Pýrkovy, M. Hladíková a Krejčů.

Wiedermannová viděla jako největší problém vůči rovnoprávnosti žen a mužů to, že žena není připravená na povolání. Tento názor se pomalu začal šířit na celé Moravě, jak mezi spolkem Vesna, tak mezi členkami Moravskoslezské ženské organizace.

Dne 15.12. 1901 v Praze na schůzi výboru Jednoty československých učitelek, vystoupila Wiedermannová a ohlásila ustanovení moravských učitelek jako samostatného spolku. Přednesla svůj program, který se týkal usilování o zvýšení úrovně jak intelektuální, tak mravní v oblasti žen učitelek. Žádala o akademické vzdělání, o zvýšení činnosti kulturní. Lid chce vést k samostatnému přemýšlení a ženy chce duševně osvobodit. Ve škole chce brát zřetel na reformu dívčího školství, a především vzdělávat matky. To vše bylo ustanoveno v programu Jednoty učitelek moravských, který byl jako spolek i název přijat. Starostou byla jmenována Wiedermannová, jednatelkou učitelek Ludmila Konečná (Bednářová, 1980, s. 10).

Vedoucí funkce byla pro Wiedermannovou v prvních etapách spolku velmi náročná. Bylo těžké organizovat JUM, ale také jakékoliv pokrokové přesvědčení moravských žen. Organizace byla náročná hned od počátku, protože ředitel Ú.S. sliboval, že se budou moci účastnit setkání v zastoupení, ale podle slov Wiedermannové to tak nebylo a bylo nutné jejich poměry na setkání změnit. Aby nebyly upřednostňovány snahy Ú.S., ale také JUM. Vztah Ú.S. a JUM byl poměrově nežádoucí v zastoupení žen (25 let jednoty učitelek moravských, s. 3).

Do spolku začaly postupně přicházet ženy ze všech krajů Moravy. Byly zakládány krajinské schůze. V roce 1910 jich bylo založeno 10 a všechny měly stejné kulturní a stavovské cíle. Dařilo se tam, kde se dokázalo najít dostatek ochotných učitelek, které chtěly za cíle JUM bojovat.

Všechny informace o spolku byly ženám dostupné prostřednictvím časopisu „Časopis učitelek“, který šířil poznatky o práci, kterou ženy pro spolek vykonávaly.

Díky tomu, že většina továrníckého průmyslu byla přesunuta do Brna, kde vznikala silná vrstva dělnické třídy, byla Wiedermannová o to více přesvědčená, že je důležitá hospodářská samostatnost žen ve společnosti. To mohlo být docíleno vysokoškolským vzděláním. K tomu bylo ale potřebné středoškolské vzdělání, které nebylo dostatečné. Byly sice pro ženy spolkem Vesna zřízeny školy pro praktické povolání, ale ty byly pro dosažení vysoké školy nereálné. Proto si spolek JUM dal jasný cíl – zřízení gymnázia pro ženy.

Pro tento úkol byl založen v roce 1903 JUM jako samostatný ženský spolek „Dívčí akademie“. V Praze v této době takové gymnázium už existovalo. Na Moravě byl tento úkol o dost složitější, protože rakouský ministr školství byl proti založení klasického ženského gymnázia na Moravě. Musel by to být jiný typ střední školy. Tím se přípravy na gymnázium značně zkomplikovaly, protože bylo nutné připravit nové osnovy, pomůcky a další.³¹ Administrativní významnou zkouškou bylo ustanovení lycea jako školy 3. stupně, které ale nedosahovalo takových kvalit jako gymnázium. Díky dr. Wagnerovi, který se svým článkem postavil za nový systém školství pro ženy. Protože systém lycea byl pouze provizorním systémem, bylo možné uzpůsobit osnovy k vzniku ženského gymnázia. S těmito osnovami pomohl taky vysokoškolský profesor dr. Drtina.³² Nové osnovy obsahovaly řečtinu, hygienu, psychologii, fyzickou geografii, laboratoře, praktika a značný počet živých jazyků (Bednářová, 1980, s. 53). Byl to typ osnov pro tzn. reálné gymnázium, kde byly osnovy ministerstvem školství povoleny 17. 5. 1906. První škola byla otevřena ve Valašském Meziříčí 28. 10. 1907 s názvem „Střední škola Dívčí akademie ve Valašském Meziříčí“. Školu ovšem navštěvovalo pouze několik žákyň, takže nebylo možné ji samostatně finančně zajistit, proto bylo další gymnázium otevřeno v Brně 27. 7. 1908 s názvem „Střední školy Dívčí akademie v Brně“. První třída měla 22 studentek. Od roku 1923 byla škole znárodněna (Bednářová kol., 1970, s. 155).

³¹ Hospodářské zajištění celé instituce gymnázia bylo také velmi komplikované díky tomu, že spolek nemohl od státu očekávat vůbec žádnou finanční pomoc. Všechno bylo financováno prostřednictvím příspěvků sbírek ženských moravských spolků.

³² Vysoké školy měli povědomí o boji za ženské gymnázium díky tomu, že Dívčí akademie zaslala brožury asi 70 vysokým školám k vyslovení podpory pro vysokoškolské studium žen.

Samotný spolek JUM současně pořád bojoval za volební práva žen a jejich rovnoprávnost. Následně potom, co byla poslána do Vídně hromadná petice za volební právo žen, která byla hned zamítnuta, vznikl velmi významný časopis „Ženské revue“. Časopis se měl starat o propagaci hnutí za volební právo žen. Wiedermannová se stala jeho redaktorkou. Slova, která v něm napsal sám prof. Masaryk se staly heslem časopisu a byly později vepsány i do ústavy: „Žena budiž na úroveň postavena muži kulturně, právně i politicky.“ (Bednářová kol, 1970, s. 23)

Samotnou kapitolou byla propagační práce, kterou věnovala JUM industriálním učitelkám. To byly ženy, které vyučovaly ruční práce. Na každé schůzi se probíraly právní a hmotné poměry, které se jich týkaly. Platové poměry se zlepšily, ale pořád nedosahovaly tížených poměrů.

Od roku 1908 až do rozpoutání první světové války JUM neustále ve své formě bojoval za volební právo žen, i když v čele už nebyla Wiedermannová.³³ Do roku 1911 to byla Geabuerová a následně po ní Marie Tálská. Jistý úpadek boje za práva žen je ovšem podle dopisů žen ve spolku znát. Některé ženy se pod jiným vedením začaly opět více přizpůsobovat předsudkům společnosti. Jistý boj s Pokrokovou organizací za zrušení celibátu a za volební právo pořád přetrvával (Bednářová, 1988, s. 54).

Za dobu své předválečné existence spolek nabízel spoustu kurzů, které můžeme brát jako radostnou kapitolu ve spolku JUM, které byly ženami organizovány. Byly to kurzy zahradnictví, kurzy tanců nebo kreslířství. Taky se ženy mohly učit vařit a starat o domácnost nebo o celkové hospodaření v domácnosti. Pro vzdělávání byly pořádány celoroční kurzy pro zkoušky na měšťanské školy. Kurzy byly pořádány po celé Moravě pro všechny ženy, které se jich mohly zúčastnit. Nebyli to ale jen ženy, ale také i učitelé se těchto kurzů zúčastňovali. Na kurzech panovala atmosféra sblížení, klidu, rovnoprávnosti a intelektuálního citění (25 let Jednoty učitelek moravských, s. 21).

³³ Wiedermannová začala v roce 1908 žít pouze v soužití s rozvedeným p. Motýčkou. Spojení dvou druhů bez manželského svazku byl v této době nepřipustný. Díky této situaci nebyla Wiedermannová ve spolku pochopena a byla nucena odstoupit – více viz kapitola Život Zdeňky Wiedermannové.

V roce 1912 k 50. výročí úmrtí Boženy Němcové byly pořádány skoro všemi odbory besídky pro veřejnost na uctění památky. Výtěžek putoval na fond podpory žaček studujících na gymnáziu.

Po vypuknutí první světové války bylo vydáno svolání, aby spolky začaly zakládat útulky pro děti, kterým byli otcové odvoláni do války. Některé ženy se staly jejich opatrovnice. Spolek samotný ve válce trpěl značnými hospodářskými problémy, proto byla jeho funkce naprosto minimální. Taky byla stanovena jeho funkce dle stanov Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě. Ženy dle „Věstníku“ nebyly pro své snahy v Ú.S. pochopeny.

Funkce spolků se opět obnovila po válce a dále v nich pokračovala. Práce JUM už byla opět oddělená od Ú.S a byla vedena jako samostatná organizace.

6.1. Život Zdeňky Wiedermannové–Motyčkové

Narodila se v roce 1869 v učitelské rodině v Nákle. Její otec byl učitel a skladatel hudby, a to byl asi jeden z důvodů, proč se rozhodla Wiedermannová vystudovat učitelství v Olomouci. Po škole nastoupila jako učitelka do školy ve Fryštáku, později se stala dokonce ředitelkou dívčí školy „Světlé“. Následně potom, co jako učitelka skončila, se v penzi přestěhovala do Brna, kde se začala věnovat hlavně boji za ženskou budoucnost prostřednictvím spolkového života. Založila spolek JUM, kde se věnovala hlavně založení dívčího gymnázia a taky volebnímu právu žen. V roce 1908 byla nucena odejít z JUM, díky jejímu nemanželskému soužití (Zakladatelky českého dívčího školství, 1957, s. 3).

6.2. Pokroková organizace

V roce 1910 založila nový spolek, který nesl název Pokroková organizace, který se opětovně vracel k počátečním cílům JUM.³⁴ Jejím heslem bylo: „*Budeme si dobývat plné rovnoprávnosti v obci, zemi, státě.*“ (Bednářová, 1970, s. 23) Díky tomu, že PO spojovala s ostatními už i staršími ženskými učitelskými spolky, tak nabývala na větší síle a vlivu.

Wiedermannová založila za svůj život druhý velmi důležitý časopis, a to bylo Právo ženy.³⁵ Byl to týdeník, který pravidelně řešil všechny otázky, které se týkaly právního postavení. Byly v něm tisknuty články žen, které byly vlivné a pohybovaly se v politice. Celý časopis bojoval za právní rovnost žen ve společnosti. Díky němu byla i zřízena v roce 1906 bezplatná ženská poradna, která měla pomoci ženám v jejich právních otázkách.³⁶

Od roku 1911 spolek, společně s Výborem pro volební právo žen, bojoval za volební právo. Proběhlo několik manifestací, kde přímo mluvila F. Plamínková a Wiedermannová o demokratizaci žen. Společně také podaly rakouskému parlamentu výzvu za rovnoprávnost žen a jejich volební právo. Tohoto roku také spolky hromadně podaly petici za zrušení „celibátu žen“. V roce 1912 se rakouská vláda ustanovila s výrokem: „Žena nesmí být plnoprávným občanem, protože není vojákem.“ Na popud

³⁴ V této chvíli ale nemůžeme mluvit o spolku v pravém slova smyslu, díky tehdejšímu společovacímu zákonu, který nedovoloval ženám utvářet spolky. Wiedermannové se Pokroková organizace podařila prosadit jen díky tomu, že to bylo právně ustanoveno dle zákona shromažďovacího jako volné sdružení.

³⁵ Wiedermannová ho založila se svým tehdejším druhem V. Motyčkou, bylo to v roce 1910.

³⁶ Na Moravě byla dva důležité časopisy, a to bylo Ženské revue a Právo ženy a v Čechách to byl „Časopis učitelek“, ze kterého čerpaly i ženy na Moravě. Dokonce v lednovém čísle v roce 1901 Časopisu učitelek byla výzva „Družkám ze sesterské Moravy.“

tohoto výroku bylo organizováno mnoho schůzí a manifestů. Bohužel i přes velký boj nebyl ani jeden podmět před válkou ustanoven právně.

Od roku 1912 bylo pod záštitou PO zřízeno ustanovení Jednoty mírové pro Moravu v Brně, v rámci brněnských protimilitaristických podniků. Předsedkyní se stala významná bojovnice za mírová práva Jindřiška Wurmová (Bednářová, 1988, s. 10).

Na začátku války Wiedermanová utrpěla svoji životní ztrátu v podobě úmrtí V. Motyčky. To na ni mělo velký vliv. Ještě se chvíli snažila držet za války oba časopisy ze svých vlastních financí, ale po čase to nebylo možné. V roce 1915 zemřela. Oba časopisy po válce začala vést L. Konečná v duchu jejího odkazu. Když bylo v roce 1928 bylo vydáno k 3. jubileu organizační brožura pro seznámení se s historií JUM, tak Antonie Gebuerová tam psala, jak se domáhání práv byl velmi těžký úkol. Na popud seznámení se s nelehkými úkoly byla celá tato brožura vydána JUM (25 let Jednoty učitelek Moravských).

Odkaz, který Wiedermannová za sebou zanechala, měl nejen pro moravské ženy obrovský vliv na jejich budoucnost. Všechny skutky, které za svůj život dokázala, ukazují její nebojácný charakter, protože v této době bylo velmi těžké se postavit za stejná práva jako měli muži. Ale ona to se svojí feministickou povahou dokazovala. Za svůj život dokázala učit, být ředitelkou, založit dva ženské spolky. Bojovala za práva žen a založila dva časopisy. Její život je nesmírně poučný díky tomu, jak dokázala bojovat za právo a rovnocennost i přes velký negativní vliv společnosti.

JUM začalo na Moravě bojovat s nejdůležitějšími otázkami ženské rovnoprávnosti. Ať to byly hmotné a právní poměry učitelek, tak jejich zastoupení ve školách a kulturním prostředí. Takto to byl hlavně boj za vzdělávání a za hospodářskou a finanční samostatnost – ať už prostřednictvím rovnocenného platového ohodnocení nebo vůbec možného vzdělání. Většina toho zvládl spolek splnit alespoň částečně, i když jim nebyla nabídnuta pomoc od státu, rakouského parlamentu anebo Ú.S., bylo to spíše naopak. Navíc morální hodnoty společnosti byly taky na jiné úrovni. JUM jako feministický spolek pomohl nastolit budoucí generaci žen jiné možnosti.

7. Spolek českých pěstounek a učitelek ručních prací na Moravě

Spolek byl založen v roce 1888 za účelem zabezpečení učitelek. Měl jim zajistit pojištění, podporu v případě nemoci, pracovní neschopnosti nebo ve stáří. Tento spolek neměl stejné tendence jako jiné učitelské spolky té doby, opravdu se staral hlavně o vysloužilé učitelky.

První předsedkyní byla Olga Tučková. Všechny snahy spolku byly pod vedením spolku Vesna, i jeho představitelky byly často v obou spolcích. V hlavním vedení byli neobvykle také muži. Byl to Josef Soukup jako jednatel a později profesor Josef Janoušek. Spolek byl řízen valnou hromadou a správním výborem, ti se scházeli jednou za rok. Správní výbor měl 12 členů a 3 náhradníky. Každý člen spolku přispíval ročně určitý podíl na možné vedení spolku. Zbytek financování bylo z různých sbírek a prodejů.³⁷

Účelem spolku bylo zvýšit zájem veřejnosti o mateřské školy, pracovat pro jejich zveřejnění, zajistit hmotné a právní postavení učitelek. K jeho hlavní organizační práci patřilo uspořádávání různých divadelních představení v Brně. Ty pomáhaly spolek také financovat, ale jeho hlavní náplní bylo zabavit ženy v jejich volném čase. Spolek také pořádal různé trhy, ať už to byly vánoční nebo velikonoční. Svou činností se spolek hlavně snažil o svoje financování a volnočasovou zábavu žen, které v této chvíli už aktivně nepracovaly.³⁸

Spolek do první světové války pracoval s několika různými moravskými spolky. V roce 1906 společně se Spolkem učitelů, byla založena také samotná Jednota pěstounek moravských, která se později přejmenovala na Jednotu učitelek Mateřských škol.

Samotný spolek od roku 1912 mění název na Jednotu pro rozvoj škol mateřských na Moravě. Není jisté, kdy přesně spolek zanikl, ale bylo to kolem roku 1925. Bohužel práva pro pěstounky a ani učitelky mateřských škol nebyly vybojovány (Bednářová, 1980, s. 42, 44).

O některým spolcích jako je tento se dochovalo jen málo informací, protože titulními spolky byly v této době Vesna a JUM.

³⁷ Citováno z „*Stanovy Spolku českých pěstounek a učitelek ručních prací na Moravě*“ z roku 1890 a 1908.

³⁸ Citace viz výše.

8. Vesna

Spolek vznikl 5. července v roce 1870 jako „Dívčí pěvecký spolek Vesna“ pod záštitou brněnského advokáta Josefa Illnera. Založilo ho 5 mládenců a 17 dívek. Hlavním cílem spolku bylo vzdělávat dívky ve zpěvu. Za první rok se do něj přihlásilo 18 dívek. Později ve stejném roce začal spolek pořádat besedy, kde účinkoval jako sbor a následně i zpíval na koncertě Besedy brněnské.³⁹

Díky novému předsednictvu spolku a jeho ideovým změnám se spolek přejmenovává na „Ženskou vzdělávací jednotu“. Klade si jako poslání šířit vzdělanost mezi česky mluvícími dívkami v Brně. Spolek začíná pořádat přednášky pro veřejnost – v prvních přednáškách se začal věnovat prof. Bartoš české mluvnici, protože bylo zjištěno, že spousta brněnských vlastenek neuměla správně česky⁴⁰ (Bednářová, 1980, s. 7–12).

Brněnské dívky byly z přednášek nadšené, proto se začíná zakládat více kurzů, které se zaměřují i na zeměpis, dějepis, přírodopis a fyziku. Spolek ale i pořád zůstává u svého prvního cíle, a to je vyučování zpěvu, kterého se ujímá sám Leoš Janáček. Hudební výuka probíhá v Besedním domě, kde jsou organizovány výlety, zábava se zpěvem a tancem.

Jako přelomový rok spolku lze brát rok 1889, kdy byla Vesnou založena knihovna a čítárna. Tento rok byl ale hlavně vypracován program s cílem vybudovat v Brně řádnou školu pro dívky, které vychodily školu obecnou. Brno totiž nemělo pro dívky školu městskou. S touto první myšlenkou přišel už prof. Bartoš, o chvíli později se jí ujala významná představitelka spolku Eliška Machová. Přes finanční problémy a mnohá nepochopení se Machové povedlo otevřít v roce 1886 „První českou pokračovací školu Ženské vzdělávací jednoty Vesna“. Byla to první pokračovací škola na Moravě a samotné osnovy k nim vypracovala samotná Machová.⁴¹ Cílem školy bylo dát ženám potřebné vědomosti v oboru domácnosti a průmyslu. Prvním správcem školy

³⁹Bednářová, 1980, s. 50 – uvádí, že Illner nevěřil, že byl schopen se spolek uživit sám, tak chtěl, aby začal zpívat s Besedou brněnskou, která tehdy představovala české hudební Brno. Je pravda, že spolek měl na začátku finanční problémy. Díky rozepřím s Illnerem se v roce 1872 spolek od něj distancoval.

⁴⁰František Bartoš byl tehdejší ředitelem na Slovanském nižším gymnáziu na Starém Brně. Díky němu už od počátku spolek začal podporovat lidovou kulturu.

⁴¹Osnovy zahrnovaly 4 obory – pokračovací (náboženství, český jazyk, zeměpis, matematika), kreslíci, jazykový a výrobní (šití, vyšívání)

se stal prof. Bartoš a v roce 1888 se stal ředitelem František Mareš, který působil ve Vesně po dobu 30 let (Kalinová, Nováková, 2007, s. 3–7).

Spolek se neustále rozrůstá o nové členky, žákyně a budovy – školy kuchařské, oděvní a obchodní. Poté, co byl v roce 1900 vydán statut ministerstvem školství o šestiletých lyceích, spolek přetransformoval školu na první šestileté dívčí lyceum v celé rakousko-uherské monarchii. V této chvíli Vesnu navštěvovalo 1044 žákyň a 332 žen navštěvovalo večerní kurzy.

Od roku 1888, pod vedením Julie Kusé, byl spolek přejmenován na „Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně“. Jeho cílem bylo především vzdělávat, protože vzdělaná žena je předpokladem pro rozvoj národa.

Až do první světové války se Vesna pořád budovala a rozšiřovala pro české ženy na Moravě. Spolek se věnoval vzdělávání, sociální činnosti, rozvoji ženské kultury a soudržnosti mezi ženami.

Školy spolku Vesna zásadně ovlivnily rozvoj dívčího vzdělání na Moravě, ale i v českých zemích. Školy dokonce navštívilo několik zahraničních hostů z různých zemí. Po roce 1918 se spolek podílel na založení škol také v Polsku a na Slovensku.

„Sotva mĚn skonĉila vojna, zaĉala práce. Tuze podivná, na jakou jsem nebyl ze své kantořiny zvyklý. Ale byla prvá a v ní ztělesněný duch Vesny. Mareš měl vzal, že si prý uděláme program a spustil! O matematice, o češtině, i vědách přírodních, o všem, čemu se tu učilo a mohlo nebo mělo učit. Dělalí jsme učební osnovu. A já jsem žasl...“. (Elgart-Sokol, 1926, s. 11)

8.1. Školy spolku Vesna

V roce 1914 byly stanoveny osnovy na rok 1914-1915. V této době měla Vesna pod sebou 4 školy, které se dále ještě dělily na další obory. Školy se věnovaly hlavně kuchařství, průmyslu, hospodyňství a také odbornému vzdělání. Školy to byly jak na denní bázi, tak vyučování probíhalo pro pracující ženy formou večerních kursů.⁴²

a) Dívčí lyceum

Dívčí lyceum mělo šest tříd a soustředilo se na vzdělání dívek pro život v rodině. U nižších čtyř tříd bylo prohlášeno, že mohou být rovnocenné s nižším gymnáziem. Dále mělo lyceum dvě třídy vyšší.

Pokud absolventky po dokončení lycea nastoupily na dva roky studia na gymnázium, které ukončily maturitou, mohly vstoupit na univerzitu jako řádné studentky. Lyceum ale nemělo být o přípravě na vysokou školu, ale měla to být hlavně škola pro praktický život žen.

Počet vyučovacích hodin byl na každý ročník 24-25 týdně. Dopolodní hodiny byly více teoretické a odpoledním hodinám byla směřována praktická výuka. Takže výukou mělo být dosažení jak teoretického vzdělání, tak dovednostního. Žákyně měly povinné předměty a většinou to byly právě ty teoretické. O prospěchu a chování byly pravidelně informováni rodiče.

Zápisné se na školu platilo 5 K a na pomůcky a knihovnu dalších 5 K. Škola nabízela ubytování v pensionátu Vesnina, kde bylo nutné dodržovat pravidla školního ubytování a taky zde musely být žákyně celý rok.

b) Dvoutřídní dívčí obchodní škola Vesny v Brně

Tato škola měla vzdělávat ženy hlavně v odvětvích průmyslu, obchodu a úřadu. Jeho velmi důležitým cílem bylo podněcovat ženy k samostatnému podnikání, aby dokázaly řídit svůj vlastní obchod. Ten se mohl týkat např. krejčovství, módy, papírnictví aj.⁴³ Ovšem většina žákyň se ve svém životě věnovala hlavně životu rodinnému jako hospodyňky. Tím vznikly dva cíle školy – výchova k samostatnému podnikání a výchova hospodyněk.

⁴² Typy škol byly čerpány z Oznamovatele ženského vzdělávacího a výrobního spolku, 1914. Kde jsou popsány oficiální programy škol.

⁴³ Lze srovnat s německým spolkem a jeho vyučováním „Frauenerwerbverein“.

Učebními předměty byly: náboženství, kupecké počtářství, nauka obchodní, ale také nauka občanská, krasopis a jiné. Dohromady měly žákyně 27 hodin týdně. Na škole bylo možné navštěvovat také předměty nepovinné jako bylo psaní na stroji nebo tělocvik a zpěv. Zápisné a ubytování bylo stejné jako u lycea. Ženy, které nemohly navštěvovat školu denní mohly navštěvovat speciální večerní kurzy – němčiny, francouzštiny, těsnopisu a účetnictví.

c) Kuchařská a hospodyňská škola Vesny v Brně

Škola se dělila na 4 samostatné oddělení – školu hospodyňskou, školu kuchařskou 5měsíční, školu kuchařskou celoroční, kurzy speciální a večerní.

Škola hospodyňská učila ženy praktickému vedení domácnosti. Učily se domácím pracím, které každá hospodyňka musí vykonávat. Doba vyučování trvala vždy 5 měsíců, a to buď v zimním období nebo v letním. Vyučovacími předměty byly – jazyk, jednoduché listovní psaní, čtení jízdních řádů, výklad základních matematických počtů, zdravotvěda, nauka o potravinách, nauka o vedení domácnosti, praní, žehlení a další.

Kuchařská škola 5měsíční žačky chystala na přípravu stravy v domácnosti. Nejen pro jednoduché menší domácnosti, ale také pro živnost hospodyňskou. Vyučovacích hodin bylo v jednom týdnu 39 hodin a z toho 24 hodin se ženy učily vařit. Vyučovacími předměty byly: jednoduché listy obchodní, poštovní ustanovení, vedení domácnosti a hospodářská cvičení.

Kuchařská škola celoroční poskytovala dívkách vědomosti určené k vedení střední domácnosti. Hlavními předměty byly vaření a šití šatů. Povinné předměty byly velmi podobné ostatním typům škol – zdravotvěda, nauka občanská, počty a další.

Kurzy speciální a večerní byly pro všechny ženy, které se chtěly dozvědět něco navíc nebo nebyly schopny chodit do školy denní. Byl to např. nedělní kurz vaření nebo kurz pro jemnou kuchyni a pečivo nebo taky kurs na zužitkování ovoce a zeleniny. Večerní kurzy se týkaly vaření, praní a žehlení a byly určeny hlavně pro ženy dělnické a služby.

d) Ústavy učitelek Vesny v Brně

Byly to dvouleté ústavy ke vzdělání učitelek pro ženské školy průmyslové s právem veřejnosti nebo pro školy kuchařské a hospodyňské.

Průmyslový ústav měl dvě oddělení, a to po dvou ročnících. Jedno oddělení se týká šití prádla a druhé šití šatů. Na konci druhého ročníku se žákyně musí podrobit zkoušce dospělosti, která má písemnou, praktickou a metodickou část. Po této zkoušce je nutné mít jeden rok praxe a poté se ženy stávají asistentkami. Po dalším roku praxe jako asistentka je možné zažádat o práci na pozici učitelky, o přidělování pozic rozhodovalo ministerstvo. Obdobně je to u ústavu kuchařského nebo hospodyňského.

8.2. Další činnosti Vesny

Vesna se nezabývala pouze činnostmi čistě vzdělávací (i když ona každá taková činnost byla v této době pro ženy jakýmsi vzděláním), ale taky činnostmi sběratelskou, která se týkala hlavně lidové moravské kultury.⁴⁴ V roce 1888 Vesna uspořádala svoji první výstavu krojů a výšivek. Také se pořádaly jarní pomlázky, které dlouho patřily k významným jarním prodejním slavnostem. Část výtěžků ze slavností sloužila k rozšiřování lidové sbírky, kterou Vesna měla. Později k ní přibyl i rozsáhlý soubor lidové keramiky.

Náplň Vesny díky jednotlivým odborům byla velmi bohatá. Ženy ve spolku se věnovaly také časopisectví a novinovým článkům. Díky tomu vycházel beletristický čtrnáctideník, který měl pomáhat ženám v otázkách hospodaření v každodenní domácnosti. Tato čísla pravidelně obsahovaly: básně, recepty, rady a tipy do domácnosti, kapitoly pro hospodyňky, články k emancipaci žen ze zahraničí, hádanky, praktické rady a dotazy čtenářek.⁴⁵

Také tam byly uvedeny možnosti, kde se ženy mohou učit a setkávat např. zpráva o Kuchařsko – hospodářském 100denním kurzu, kde se ženy mohly učit hospodaření, vaření, základům účetnictví, žehlení apod. V této době ženy neměly odpovědi na spoustu reálných otázek v domácnosti, a proto jim mohl takový časopis pomoci a udržoval jejich společnou kulturu. Redaktorkou byla Marie Calma a každou další kapitolu časopisu řídila jiná žena z redakčního týmu Vesny. Časopis vycházel pravidelně po mnoho let.

⁴⁴ Viz životopis Elišky Machové k národopisnému materiálu.

⁴⁵ Radící texty to byly typu: jak na škůdce, proč šedivý vlasy, jak uchovávat ovoce. V článku 10 rad nastávajícím nevěstám je napsáno: „bud' vždy doma po příchodu svého muže a vítěj ho vždy přívětivě, třeba tě předtím ledacos rozčílilo. Předplat' si nějaký ženský časopis.“

Kdybychom měli mluvit o 3 nejdůležitějších odvětví Vesny krom vzdělávání, tak by to bylo: spolčování žen, národopisné hnutí a sociální činnost.

Co se týkalo posledního odvětví, a to sociální činnosti, tak na návrh Machové byla v roce 1899 zřízena v Brně „Útulna ženská“, která sloužila pro sirotky na Moravě. V této době to bylo jediné místo na Brněnsku, kam bylo možno dát dítě jako sirotka. Vedoucí útulku byla jmenována Marie Steyskalová. Bylo velmi těžké po finanční stránce takovou útulnu vést, proto i děti pomáhaly prostřednictvím hudebních vystoupení a různých sbírek. Útulna měla svoje pečovatelky, které se o děti staraly, protože děti přicházely často z nepříznivého zázemí, tudíž neměly správnou lékařskou péči a jejich zdravotní stav byl špatný. Útulna se také snažila dát všem dětem alespoň nějaké vzdělání prostřednictvím škol Vesny. V průběhu první světové války se útulna starala o děti po padlých vojínech. Útulna byla velmi důležitou součástí celého spolku Vesna.

O tyto činnosti se zasloužila hlavní představitelka spolku, a to byla Eliška Machová.

8.3. Eliška Machová

Narodila se 2.11. 1858 v Brně. Nejprve vystudovala českou trojtřídku a poté německou pětitřídku. V roce 1877 absolvovala učitelský ústav, následně se stala učitelkou v Kunštátu. Od roku 1882 se stává součástí spolku Vesna, kde měla zájem hlavně o prosazování vzdělávání žen. Proto se hned na začátku spojila s prof. Dlouhým, se kterým začala realizovat myšlenky založení pokračovací školy pro dívky. Machová tímto spolek Vesna povznesla a začala představovat duši celého spolku. Spolek se od té chvíle ubíral hlavně za cílem vzdělání a tím se stal další cestou k emancipaci žen. Jejím nejbližším spolupracovníkem se stal František Mareš. Oba se doplňovali jak názorově, tak pracovně.

Když se v roce 1885 konala v Olomouci Národopisná výstava, tak se tam ženy spolku Vesna v čele s Machovou rozhodly přijet. Tak velmi je oslovila, že se rozhodly zařadit lidovou kulturu do osnov škol Vesna a tím se spolek stal nositelem lidové kultury na jižní Moravě.

Dalšími hlavně sociálními kroky ve Vesně bylo zřízení poptávárny a útulky, které sloužily pro ženy absolventky nebo pro ty, které přicházely nově do Brna. S tím souvisela celková aktivní účast Machové na ženském hnutí. Ona sama stála při zrodu

Moravskoslezské ženské organizace v roce 1898 a tím založení ústřední Útulny v Brně a taky sociálního ústavu v roce 1899.

Díky zdravotním problémům se Machová rozhodla odejít do předčasného důchodu do Opavy, kde se nakonec rozhodla otevřít po vzoru Vesny – Slezskou Vesnu, která se později stala „Hospodyňskou školou pro dívky“. V poslední etapě svého života se Machová rozhodla pomáhat se spolky v Praze a vytvořit celiství spolek „Svaz žen“. To už se jí bohužel ale nepovedlo. Následně se vrací zpátky do Brna, kde v roce 1926 zemře.

Všechny své skutky, které za sebou Machová zanechala svědčí o její pracovitosti, sociálním cítění, nezištnosti a nekompromisním vůdcovství.⁴⁶ Vždy si šla až někdy tvrdě za svým, ale dokázala postavit základní kameny Vesny, na kterým může až do dnes stavět. Díky ní mnoho žen bylo schopno ve své době samostatné výdělečné činnosti a tím větší samostatnosti.

Spolek Vesna v období od svého založení do první světové války, jasně ukazuje jeho důležitost v otázce emancipace žen. Kdyby nebylo tohoto spolku s vedením Elišky Machové, tak by spousty žen nebyly v této době schopny se vzdělávat nebo být hospodářsky samostatné. JUM a Vesna zásadně společně ovlivnili ženské vzdělávání na Moravě.

Spolek Vesna funguje v Brně až dodnes. Teď hlavně jako sbírka oblečení pro rodiny samoživitelů. Mají svoje oficiální stránky, kde se snaží pomáhat a tím pořád navazovat na tradici spolku.

⁴⁶ Bednářová, 1980, s. 69 – je zmíněno, že na konci svého života byla Machová velmi neoblíbena díky svým razantním postojům za prosazování svého názoru. V Praze díky tomu, že na ni „nebyly zvyklý“ nebylo možné, aby se prosadila. Konec svého života prožila sama.

9. Jednota katolických učitelek na Moravě a Mariánská družina učitelek Moravských

Katolická učitelka patří všem katolickým žákům. Ona přináší svatou víru do jeho života. Sama je vzorem pro svoje žáky. Vede je k cíli, který určil Bůh. Sama škola a učitelka to dokazuje jak ve škole, tak i mimo ni.⁴⁷ Katolická učitelka vede své žáky hlavně k víře a pobožnosti, to jí má být nade všechno ostatní. Aby těchto cílů mohlo být dosaženo, je nutné, aby učitelky plnily tři základní podmínky – 1. je *láska* k dětem – učitelka by měla být i matkou, měla by v této chvíli zastupovat rodiče. Svojí láskou vést k lásce nadpozemské, a to k Bohu. 2. je to *horlivost* katolické učitelky o zdárnou výchovu, proto se snaží vést žáky, jak nejlépe dovede. 3. podmínkou je *zbožnost*, se kterou přichází velká moudrost (Hoffmanová Marie, 1928, s. 5).

K dosažení těchto cílů vznikly na přelomu 19. století na Moravě dva katolické spolky podporující učitelky. Jednota katolických učitelek na Moravě, která byla svázána s katolickým spolkem učitelek v Olomouci. Druhým spolkem byly Mariánské družiny učitelek moravských. O založení obou těchto spolků se zasloužila Marie Hoffmannová.

Mariánská družina byla na Moravě založena v roce 1904 se sídlem v Přerově. První myšlenku na její seskupení měla učitelka hudby Marie Šikolová. Díky dalším katolickým učitelkám se tato myšlenka stala skutečností a 15.8.1904 se stala družina oficiální družinou na Moravě. Vedení družiny bylo od počátku v rukou kláštera v Přerově. Starostkou družiny byla Božena Binková a náměstkyní byla Marie Hoffmannová. Změna vedení do první světové války proběhla ještě několikrát. Mariánská družina měla být jakýmsi útočištěm pro katolické učitelky na Moravě.

V této době byly velmi důležité spolky, které právě chránily katolické učitelky. Počet organizací, které byly proti klerikalismu a katolicismu na školách, bylo hned několik.⁴⁸ Sama Hoffmannová se ve svých přednáškách snažila katolické ženy motivovat, aby se nebály a byly odvážné se postavit pod prapor Panny Marie. „Zdaž nebojí se, že shlukne-li se tato většina (prapor Panny Marie) na malý hlouček, smeten bude z povrchu

⁴⁷ „Dítě má bystrý postřeh. Vidí-li, že sama učitelka neosvědčuje skutkem zásad křesťanských, jež mu vštěpuje, má náboženství jen v paměti, ne však v srdci. Proto je na katolické učitelce, aby svého přesvědčení neskrývala, nýbrž radostně projevovala a i hájila.“

⁴⁸ I spolek JUM ve vedení s Wiedermannovou byl proti klerikalismu v rámci emancipace žen. Sama Wiedermannová, která žila v nemanželském svazku, úplně opustila katolický směr žití.

zemského, že nezůstane po něm památky? Ano, příboj, ten jest mocný a veliká odvážlivost by to byla, říci: Nebojím se!“⁴⁹

Tehdy byly obvyklé osobní útoky z liberálně-socialistických stran. Ovšem „buditelka“ Hoffmannová i přesto dokázala velké úspěchy v katolické třídě.

Dokázala založit dva katolické spolky, kde druhým byla Jednota katolických učitelek na Moravě, která byla odnoží jednoty katolických učitelek v Olomouci. Tento spolek sídlil v Brně a měl stejné cíle a velmi podobné výsledky jako Mariánská družina. Tyto spolky spolu úzce spolupracovaly a tím bylo docíleno mnoha výsledků společně.

9.1. Činnosti spolků

Co se týká způsobu vyučování, tak oba spolky se snažily brát žáka hlavně jako individuum. Jak praví článek Ruka pravá a levá – každá výchova musí směřovat k výchově jednotlivce, jak po fyzické, morální, tak duševní stránce. Samotný článek směřuje k tomu, že levá ruka je rukou rovnocennou s rukou pravou, a tím pádem by žák levák měl být brán stejně jako žák pravák a dle toho by měl být i vyučován (Katolická učitelka, 1912, s. 22-23).

Vyučování na školách obecných mělo být více směřováno k potřebám skutečného života a taky potřebám jednotlivců. Na činných školách začaly proto probíhat reformy vzdělávání. Pro ženské vzdělávání byly založeny hodiny vaření, kde se měly naučit vařit pro domácnost, a to hlavně výživná jídla. Nebyly to ale pouze kurzy vaření, ale ženy se učily i jiným domácím pracím: úklid, žehlení, vedení účtů, pěstování, domácímu hospodaření, pěstování květin a mnoha dalším.⁵⁰ Byly na to vytvořeny speciální osnovy pro dívky (Katolická učitelka, 1912, s. 59-61).

Co se týkalo spolkových činností, tak krom organizace různých setkání byly pro katolické ženy vydávány dva časopisy – Eva a Katolická učitelka. Eva byl měsíčník pro vzdělávání katolických žen a dívek. Byl vydáván asi od roku 1904. Vycházel vždy první den v měsíci. Byl velmi podobně postaven jako byl vycházející deník pro spolek Vesna, krom části náboženské. Byly v něm články o katolické výchově, úryvky z Bible, rady a tipy pro každou ženu, např. o uchování ovoce, potravin apod. Poslední část byl článek s názvem „O rozmanitosti“, který ženy informoval o politické situaci, o možnostech

⁴⁹ Citováno z přednášky Marie Hoffmannové v Mariánské družině učitelek v Přerově In. Čtvrt století Mariánské družiny učitelek moravských, 1924. Celá přednáška byla proti boji za falešný liberalismus se strany sociálního liberalismu.

⁵⁰ Je zřejmé, že když jiné spolky byly ve svých názorech proti katolickým, tak některé jejich hodnoty, právě výchova žen, byly velmi podobné. Ženy se učily hlavně samostatnosti a domácímu hospodářství. I tu je vidět celá myšlenka emancipačního hnutí.

výchovy a o vzdělávání žen. Byly v něm ale články i takové, které bychom mohli najít i v dnešních časopisech pro ženy, jako např. článek „První láska“ (Eva, r. 6. č. 8, s. 23). Časopis katolická učitelka měl velmi podobný námět jako Eva, ale byl založen spíše pro učitelky. To znamená, že články se týkaly hlavně jich – jak vychovávat a učit žáky, novinky z oblasti učitelství (platby učitelek, celibát, duchovní cvičení a jiné). Hlavním cílem obou časopisů bylo vzdělání žen, větší informovanost a spolková činnost. Tato tendence je vidět u většiny časopisů, které byly v rámci emancipace žen vydávány.

Další činností obou spolků bylo cestování – pořádání duchovních cvičení. Ale také zakládání knihoven, kde bylo možné si půjčovat knihy, tak zde navštívit různé přednášky, které byly pro společnost pořádány (Katolická učitelka, 1912, s. 45).

V neposlední řadě je důležitá sociální činnost, kterou se spolky zabývaly. Bylo to založení útulny pro dělnické ženy, které potřebovaly hlavně finanční a hospodářskou pomoc. Celkově se oba spolky velmi zabývaly charitativní činností pro rodiny a ženy, které nebyly schopny vlastního žití.

Spolky se snažily vzdělávat a žít podle katolických zásad, a tak také vzdělávat a pomáhat dalším lidem se stejným morálním přesvědčením. I když to v této době nebylo vůbec jednoduché.

9.2. Marie Hoffmannová

Na Moravě nebylo v této době katolické učitelky, která by neznala Marii Hoffmannovou. Ta se narodila v roce 1862 v Brně. V patnácti letech nastoupila na ústav učitelek, kde také odmaturovala. Po dokončení studia nastoupila jako učitelka v Hulíně, kde se již věnovala i veřejnému životu. Od roku 1896, po složených zkouškách, mohla nastoupit jako učitelka na školu měšťanskou. Po několika letech učení se stala ředitelkou na dívčí české obecné škole v moravské Ostravě. Od roku 1913 se věnovala už jen spolkovým činnostem.

Hoffmannová byla vzorem pro katolickou společnost, vždy si plnila všechny svoje povinnosti a žila ctnostným životem. Byla vzorem ideálu. Věnovala se jak politickému, tak duchovnímu a spolkovému životu. Také psala do Katolické učitelky i do časopisu Evy. Usilovně bránila katolické vzdělávání proti všem odpůrcům. Stala se proto tlumočnicí katolických učitelek a také organizátorkou duchovních cvičení.

V obou jednotách se zabývala hlavně činností mimoškolskou. Bylo to zakládání kroužků, řečnických aktivit a literárních činností.

Hoffmannová byla za svoje veřejné skutky a své chování velmi opěvována a po její smrti jí byl věnován samostatný spis k 10. výročí její smrti. Tam byly vytištěny články od jejích žaček nebo lidí z katolického oboru, kteří ji velmi vyzdvihovaly. Z toho lze soudit, že Hoffmannová byla velmi důležitou součástí celého katolického hnutí za emancipaci.⁵¹

⁵¹ Čerpáno z časopisu Katolická učitelka a z knihy Marie Hoffmannová: k 10. výročí smrti velké pracovnice katolické.

10. Další moravské ženské spolky

Ženských učitelských spolků na Moravě se sídlem v Brně bylo více než pouze těch vyjmenovaných. Ovšem nebylo dochováno tolik pramenů, aby bylo možné je více rozebírat. Hlavně obrovský vliv tehdy JUM a Vesny některé spolky zcela zastínily, protože jejich základna byla opravdu velká.

U některých spolků byla zmíněna *Moravskoslezská ženská organizace* a to bylo sdružení ženských spolků na Moravě. Bylo založené v roce 1895 a podílely se na něm hlavně nejvýznamnější představitelky emancipačního hnutí. Jeho duší byla Eliška Machová. Sdružení bylo založeno hlavně proto, aby se všechny ženy spolku mohly vzájemně podporovat v rámci celého emancipačního hnutí. Např. také schůzích v Praze poté vystupovaly všechny spolky v rámci sdružení jednotně.⁵²

Machová se také zasloužila o založení dalšího spolku, a to byl spolek *Útulny ženské*, který vznikl v roce 1900. Útulna měla sloužit pro všechny ženy a sirotky na Moravě. Od roku 1907 byl dokonce založen útulek pro odložená batolata. Ze sociálního směru to byl obrovský krok dopředu, protože spousta žen a dětí nebylo schopno najít domov. I když vedení takové útulny bylo finančně velmi nákladné a těžké. Ovšem vydrželo velmi dlouhou dobu a později bylo dokonce podmětem k založení instituce „Péče o mládež“ (Bednářová, 1980, s. 34-36).

Co se týká přímo spolků pro učitelky, tak byl založen *dámský odbor Matice školské*. Matice školská byla velmi důležitým učitelským spolkem na Moravě a trvá dodnes. Vychází z Ústřední matice školské, který byl národním obranným spolkem za školství a otázku vyučovacího jazyka. O Dámském odboru moravském nebylo zachováno mnoho informací, více jsou upřednostňovány zmínky o spolku jako takovém.

Co se týkalo zájmových spolků pro ženy, tak to byly pěvecké spolky. Také divadelní nebo *čtenářské*. Ty čtenářské byly velmi časté, byly jak pro ženy, tak i pro muže. Dále následovaly spolky tělocvičné, různé druhy Sokola. Politické spolky byly hlavně spolky *volební*, které bojovaly za volební právo žen. Tyto spolky vycházely i z představ jiných spolků a také byly i jejich součástí.

⁵² Neplatilo vždy, že by všechny spolky vystupovaly ve svých názorech jednotně. Taková byla první myšlenka, a i to tak na začátku bylo. Ovšem např. Wiedermannová v rámci Pokrokové organizace sama řekla, že chce spolek vést jiným směrem než Moravskou ženskou organizací.

11. Německé ženské učitelské spolky v Brně

Při navázání na historický kontext je jasné, že vztahy německých a českých obyvatel v Brně byly napjaté a tím pádem i většina spolku byla ryze českých nebo německých. Německé spolky za celá léta vyvíjely v Brně velkou činnost organizační. Staraly se o to, aby v každé německé obci byla německá škola, banka i německé průmyslové podniky. Německé obce v Brně byly zcela nezávislé od českého okolí (Zahradecký, 1912, s. 31).

Spolky německé byly ale velmi podobné ve svých cílech se spolky českými. Díky tomu bylo jednoduché pro práci získat německé spolky na srovnání a taky v české literatuře jsou zmínky i o spolcích právě německých. Spolek Frauenerwerbverein je dále v práci popsán na srovnání pro spolek Vesna, katolická německá ženská liga pro katolické spolky, které z ní možná spíše i vychází, než že by to byl spolek protichůdný. V neposlední řadě je to Jednota učitelek moravských oproti německému Verein der deutschen Lehrerinnen in Mähren. U německých spolků je literatura brána s českých i německých zdrojů. Díky Rakouské národní knihovně, která velké množství archivních pramenů publikuje zdarma a hlavně online, je možné čerpat i z německých dobových pramenů, které někdy slouží jako jediný možný zdroj, protože často vychází právě z větších národních německých spolků, které tyto spolky poté zastiňují.

Německé spolky jsou rozhodně důležitou součástí jak z historického kontextu, tak i z hlediska protichůdnosti žen moravských. Díky literatuře je znát, že se spolky navzájem znaly a díky tomu rozhodně i hlavní představitelky spolku.

V další části práce jsou podrobněji popsány již tři zmíněné německé učitelské spolky, které byly určitě významným představitelem pro celé emancipační hnutí. Jak i u spolků českých budou probrány hlavní cíle, historický úvod, jejich hlavní představitelky a s nimi spojené činnosti.

12. Frauenerwerbverein

Spolek byl založen německými ženami v Brně 9. 7. 1873. Spolek měl jeho prostřednictvím umožňovat ženám a dívkám získat zaměstnání, aby se mohly v dospělosti stát pracujícími německými ženami. V druhém roce spolku v něm bylo zapsáno asi 200 členek a za svoje aktivní období založil několik škol. V roce 1897 bylo založeno dívčí učiliště „Mädchen-Fortbildungsschule“ a o pět let později byla založena obchodní škola „Öffentliche Handelsschule für Mädchen des Frauenerwerb-Vereines in Brunn“.⁵³ Spolek pořádal také několik kurzů šití a kreslení. Díky své popularitě ho navštěvovalo v roce 1905 asi 1777 studentek.

Od roku 1874 byla ve vedení spolku šlechtična Marie Belrupt-Tissac, která v něm zůstala až do roku 1912. Po ní byl spolek ve vedení Elise Hertl, která ho vedla do roku 1920, Elise Hertl byla předtím její zástupkyní.

Maria Anna Antonia Genovefa Belrupt-Tissac se narodila v Opavě v roce 1826 a zemřela v roce 1912 v Brně. Pocházela z významné německé šlechtické rodiny, odkud si nese titul hraběnka. Byla ve vedení ústavu šlechtičen v Brně, pro tento účel sloužil Palác šlechtičen.⁵⁴ Ústav se zaměřoval na výchovu jak šlechtičen, tak měšťanských dívek. Díky jejím významným zásluhám v brněnském spolku Frauenerwerbverein bylo otevřeno několik vzdělávacích kurzů – psaní na stroji, večerní kurzy pro zaměstnané ženy, vaření, výuka šití.

Pedagogický sbor pro školy, které byly pod spolkem, tvořilo 60 učitelů, kteří byli schválení od magistrátu hlavního města Brna a školskou radou. Z toho bylo 27 mužských učitelů a 32 bylo učitelek. Další pozice zahrnovali administrativní činnost, kterou zahrnoval ředitel, účetní, dopisovatelé a úředník. Co se týkalo školného, tak každá rodina ho musela platit, ovšem ti nejchudší studenti od něj byli prakticky osvobozeni. Byla to pomoc ze strany spolku, aby mohli být vyučováni všichni bez ohledu na peníze. Úplné nebo jen částečné stipendium mělo asi 215 žáků.⁵⁵

Školy usilovaly o rozvoj osobnosti, měly podporovat ženy v jejich společenských a kulturních dovednostech. Taky rozvíjet jejich sociální práci. Studium by mělo být napůl

⁵³ Informace čerpány Rakouské národní knihovny – z *Frauenerwerbverein, Brunn*. Ariadne - Österreichische Nationalbibliothek [online]. Dostupné z: <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/49>

⁵⁴ Palác šlechtičen byl postaven v letech 1674 až 1679 ve stylu barokního brněnského paláce. Dnes v něm sídlí Moravské zemské muzeum města Brna.

⁵⁵ Dostupné informace z Výroční zprávy z roku 1914. Rechenschaftsbericht des Brünner Frauenerwerb-Vereines, 1914, s. 7

praktické a napůl vzdělávací. Aby zaštiťovalo jak jejich intelektuální rozvoj, tak také praktické dovednosti.

Vědecké předměty se týkaly hlavně aritmetiky, základů účetnictví, občanské výchovy, zdravotvědy a jiných. Praktické předměty se skládaly z praxí, nauk o domácích pracích nebo kreslířství a kuchařství. Studentky ve škole si mohou samy vybrat své vzdělávací oblasti, aby co nejlépe odpovídaly jejich cílům. Proto jsou stanovovány i týdenní cíle a plány, aby bylo dosaženo tížených výsledků u jednotlivých žen a organizací.⁵⁶

Spolek měl velmi podobné cíle jako ostatní brněnské české spolky, a to bylo povznesení ženské role a právo na samostatnost a k tomu mělo právě pomoci vzdělávání. Brno mělo jak pro české, tak pro německé ženy nachystanou velmi dobrou půdu pro to, aby bylo možné nastolit jinou budoucnost pro ženy, jak v jejich intelektu, tak v praktických dovednostech. Žena by dle vedení spolku měla mít hlavně dobrou školní výchovu, která by ji měla být přípustná a cílená.

Wiedermannová připodobnila spolek frauenerwerbverein k Moravskoslezské ženské organizaci a viděla jej jako nejpokročilejší mezi německými ženskými spolky (Bednářová, 1980, s. 81). Spolek byl tedy chápán na stejném principu, to znamená jako spíše organizace, která měla pod sebou více spolků a tím pádem je také zastupovala. Díky množství škol bychom mohly spolek připodobnit také ke spolku Vesna, který byl ovšem založen zakladatelkou i MŽO. Možná i z toho důvodu Wiedermannová tento spolek připodobnila právě k MŽO, protože nesl stejné kořeny jako Vesna, ale měl asi menší základnu.

⁵⁶ Čerpáno z výroční zprávy spolku, kterou napsal tehdejší ředitel Ladislaus Wlczek v roce 1897. Jahresbericht der Schulen des Frauenerwerb-Vereins in Brünn, 1897, s. 5-9.

13. Katholischer Deutscher Frauenbund

Můžeme rozumět v překladu jako „Katolická německá ženská liga“. Byla založená v roce 1903 v Kolíně nad Rýnem v rámci celoevropského hnutí za emancipaci žen. Zakládající předsedkyní byla Emilie Hopmann. Spolek měl už od svého založení obrovskou základnu žen, bylo jich okolo 180 000. V porovnání s ženskými spolky moravskými to bylo obrovské číslo. Také mělo v celém Německu asi 1800 sdružených spolků, které měly podporu ligy. I v Brně byly německé představitelky tohoto hnutí. Nebyly to ale jen německé spolky, které se jejich podpory a pochopení dočkaly, ale na jejich sjezdy jezdily ženy i z moravských českých spolků. Dokonce byla liga spojena i s velkou německou švédskou představitelkou ženského hnutí Ellen Ammannovou, která založila obdobný spolek v Mnichově v roce 1904.⁵⁷

Liga si kladla velmi podobný až stejný cíl jako moravské katolické spolky.⁵⁸ Bylo to vzdělávání žen, které bylo přesně přizpůsobeno ženám a jejich potřebám. Dále to byla podpora žen ve výchově v katolicismu, jak jako učitelek, tak žen v domácnosti. Ženy si měly uvědomovat jejich společenskou odpovědnost jako křesťanek. Také byly pořádány různé duchovní cvičení, bohoslužby a církevní slavnosti. A i různé přednášky a konference, které probíraly aktuální témata a problémy. Liga se dokonce účastnila i každoročního Světového dne za modlitbu.⁵⁹

Německé ženy měly ještě více jak ty moravské, jedno z hlavních témat politickou situaci. Liga měla ženám poskytnout základní politickou znalost a seznámit je s aktuálními politickými problémy. Spolky měly dokonce trénovat ženy argumentování a diskutování. Liga bojovala jak za ženská práva, tak za jejich politickou moc. Taký vzdělání a sociální podporu (Bednářová, 1970, s. 120).

Liga katolických německých žen trvá dodnes. Zajímá se o aktuální problémy v ženském katolickém světě. Jako jsou platy žen, otázka míru nebo boje za klimatické změny.⁶⁰

⁵⁷ V roce 1911 byly dokonce všechny bavorské katolické spolky sloučeny v jeden jako „Bayerischen Landesverband des Katholischen Frauenbundes“. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Katholischer_Deutscher_Frauenbund.

⁵⁸ Spíše bychom mohli mluvit o tom, že moravské katolické spolky si kladly stejné cíle jako německá katolická liga, protože díky pramenům je vidět, že se jimi moravské ženy nechávaly inspirovat a jejich přednášky vydávaly v Katolické učitelce.

⁵⁹ World day of Prayer byl založen v roce 1887 a vznikl v USA jako modlitební den misijních žen. Postupně se z něj začal stávat celosvětový den, který se slaví první čtvrtek v březnu. Přímo v Německu byl poprvé oficiálně zaveden v roce 1927, ale ženami byl slaven už dříve. Každý rok udává nějaká země téma a program, který všechny ženy podporují. V roce 2022 je to Anglie, Wales a Severní Irsko s programem „Chci ti dát budoucnost a naději“. Jedno z témat byla i modlitba za válku na Ukrajině. Dostupné z: <https://nationaltoday.com/world-day-of-prayer/>

⁶⁰ Oficiální internetové stránky moderní podoby spolku: <https://www.frauenbund.de/>

13.1. Sjezdy spolku

Účast žen na sjezdech ligy byly ze všech částí říše obrovské. Dokonce i moravské katolické ženy jezdily na tyto sjezdy, o kterých psaly v Katolické učitelce. Tím seznamovaly i ostatní moravské ženy s problematikou, která se na shromážděních probírala.

Sjezdy vždy vedla tehdejší předsedkyně spolku. Na shromážděních vystupovali biskupové, zástupci měst, zástupci místního duchovenstva, učitelé a učitelky. Ti, kdo se sjezdů nemohli účastnit, je podporovali alespoň telegraficky a písemně.

Na sjezdech se hned na začátku probíraly činnosti spolku za minulý rok. To znamená, jakého bylo dosaženo počtu členek – kolik jich minulý rok přišlo. Také shrnutí dosavadních přednášek a důležitých témat, které proběhly, a nakonec jaké byly splněny hlavní cíle. Poté většinou následovaly přednášky z řad členek, které měly obsahovat aktuální probíraná témata (Katolická učitelka, 1912, s. 12).

Např. slečna Weisová v roce 1913 měla přednášku o harmonii ve výchově. Mluvila o tom, že by neměli učitelé a učitelky zavrňovat tělocvik ve výchově. Naopak pokud nejsou tělocvičné hry a sport proti náboženské morálce, tak by je měli zahrnout do svojí výuky, aby pak mohla být pro žáky co nejvíce různorodá. Sama ale pak dodává, že nejdůležitější je výchova v desateru, protože dobrá škola nemůže být beznáboženská.

Další přednáškou v pondělí svatodušní, o které je v Katolické učitelce psáno, je přednáška slečny Oswaldové o péči o mládež. Přednáška se týkala hlavně obhajoby, proč je nutné nevyloučit ze vzdělávání církev katolickou. Jednou z nich byl nedostatek autority k dospělým z řad žáků, která by mohla být u žáků docílena díky správné výchově.

Naposlední zmíněná přednáška byla od slečny učitelky Schultové a vypovídala o nutnosti čelit proti rostoucímu modernismu, a to hlavně na venkově. Měla by být v dětech podněcována láska hlavně k přírodě a porozumění.

Po přednáškách byla vždy pořádána diskuze na dané téma, kterých se mohli účastnit všichni ze sjezdu (Katolická učitelka, 1912, s. 13).

Poté se další jednání týkala vnitřních záležitostí spolku. Byly to hlavně katolické misie v různých odvětvích dění – výchova, politika, domácnost a další. Na některých sjezdech byla založena třeba i další charita na podporu materiálního i duševního života některých žen.

Na jiných schůzích, kterým předsedala ředitelka Landmannová se zase víc probíralo studium dívek, jak nižší, tak vyšší odborné. Bylo poukazováno hlavně na důležitost vzdělávání mladých dam. Dále se mluvilo o školách odborných a obecných, jak na venkově, tak ve městech.

Každého sjezdu se účastnilo opravdu velké množství lidí a projednávaná témata se lišila podle toho, kdo daný sjezd zrovna vedl. Někdy byla shromáždění více zaměřena na katolickou výchovu a boj za výchovu v katolicismu, jindy byla zase zaměřena na vzdělávání žen. Vždy byly sjezdy pro katolické ženy velmi důležité. Díky nim byly katolické ženy více informované o aktuálním dění, a navíc cítily větší podporu v době, kdy nebyla katolická výchova zrovna oblíbená.⁶¹

Katolická liga měla mnoho důležitých představitelk i z řad učitelek. Jednou byla právě Marie Landmann, která se narodila v Polsku v roce 1859. Byla ředitelkou německé školy a bojovnice za práva a vzdělání katolických žen. Díky ní byly vydávány i katolické časopisy, které měly ženy možnost veřejně odebírat. To ale není jediná důležitá představitelka a do dnešních dnů jich bylo mnoho a byly hlavně z řad političek nebo učitelek.⁶²

Celá katolická německá ženská liga byla důležitá pro všechny katolické spolky, které byly v dosahu. Díky ní se mohly ženy cítit více informované a také chráněné. Proto i moravské ženské katolické spolky o nich mluvily v Katolické učitelce a jiných spisech a taky proto na ně samy jezdily. Tento spolek byl rozhodně důležitou součástí emancipačního hnutí a také se dotýkal jak moravského hnutí, díky německých katolických učitelkách v Brně, tak díky vlivu na katolické ženy v Brně jako takové.

Wiedermannová prohlásila, že Frauenbund a Fraunenerwerbverein byly německé nejpokročilejší ženské spolky.

⁶¹ Sjezdy učitelek a o spolku jako takovém – citováno hlavně z katolické učitelky z roku 1912 a 1913 z pohledu spíše moravských žen, které celý spolek obdivovaly. Dále citace z: https://de.wikipedia.org/wiki/Katholischer_Deutscher_Frauenbund.

⁶² Více informací dostupných z <http://www.dawnaoliwa.pl/opisy/ulice/nr/cystersow17.html>

14. Verein der deutschen Lehrerinnen in Mähren

Spolek německých žen učitelek vznikl v roce 1910 na Moravě se sídlem v Brně. Při svém začátku bylo ve výboru 10 učitelek. Po roce měl spolek okolo 250 členek, z toho asi 190 bylo aktivních členek, zbytek byly jen přispěvatelky. To byla taky jedna z velkých součástí financování spolku. Dále to byly také příspěvky ostatních komunit nebo sběratelská činnost dívek – jako byl sběr korku. Všechny příspěvky byly poté každý rok zveřejňovány.⁶³

Spolek byl založen s velmi podobným cílem jako JUM, jen pro německou komunitu na základě celosvětového hnutí za ženskou emancipaci. Měl za účel vychovávat německou národnost. Na tom by se měla podílet každá německá učitelka. Spolek viděl budoucnost a naději v učitelkách, které vychovávají budoucí generaci dětí a připravují je na život. To by měla být jakási povinnost k německému národu.

Jejich činnost se ale nezaměřovala pouze na vzdělání. Byl to spolek, který bojoval za ženská práva obecně. Samozřejmě ale pořádal spoustu vzdělávacích kurzů pro ženy, jak denních, tak večerních, kde se učily ženy praktickým věcem. Bylo vybízeno k učení gymnastiky, protože podporovalo tělo i ducha nebo kresbě, protože byla velmi důležitá pro rozvoj dětského myšlení a abstrakce. Byly také pořádány výstavy květin, kde se dívky učily o péči o rostliny – měla rozvíjet smysl pro zodpovědnost a péči (Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren, r. 3, 1911, s. 15).

Vzdělání nebylo ale pouze pro děti, bylo také pro rodiče. Učitelky pořádaly tzn. „Elternabended“, což byly večery pro rodiče. Tím se v nich povzbuzoval zájem o školu a dobré vzdělávání. Ale také tam bylo možno přihlédnout k přáním rodičů na vzdělání jejich dětí. Pro matky byla i speciální sekce „Mutterfürsorge“, která měla za úkol podporovat matku a její péči o dítě. Byla sekcí velmi důležitou a pravidelně se rozvíjející.⁶⁴

Důležitou součástí hnutí byla také otázka všeobecného volebního práva. Ženy usilovaly, jak o možnost volit, tak o politická školení. V roce 1911 byla učitelkami sepsána petice, kde se snažily vysvětlit, že žena ve stejném postavení jako muž, by měla mít stejné

⁶³ Seznam byl uveden jako „Verzeichnis der eingelaufenen Spenden“ a byl uveden v „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“ v každém dostupném ročníku.

⁶⁴ Tato sekce se vyskytovala v každé brožůře. Vždy byly popsány přesná setkání matek. Citováno z „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“ ročník 6. z roku 1912 a ročník 3. z roku 1911.

možnosti a i stejný plat. To byl také jedním z bojů, které ženy spolku vedly. Bohužel to bylo velmi těžké.⁶⁵

Dalším velmi důležitým tématem byl boj proti celibátu učitelek. I německé ženy se proti němu bouřily, protože práce na celý život dle stanov neměla být pro ženy. Takže pokud by se učitelka vdala, ztratila by jak práci, tak nárok na důchod. Tento boj ale nebyl bohužel vyhrán. V Německé říši byl celibát zrušen v roce 1919 až po nastolení Výmarské ústavy.⁶⁶

Činnost spolku byla opravdu rozsáhlá, i když bohužel není možné se dostat k příliš mnoha informacím, které by se spolku týkaly. Jedním z nejlepších zdrojů bylo vydávání jejich brožury „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“, která vznikla hned v roce 1910 v listopadu a bylo možné si jej pravidelně odebírat. Ta měla informovat co nejvíce německých žen o snahách spolku za boj o emancipaci a vzdělávání. Jednou z dalších činností, které díky brožuře víme, jsou činnosti čtenářské. Brožura informovala o knihách, které stojí za to si přečíst nebo jsou zase z nějakého důvodu pro ženy důležité. Mohly být využívány i knihovny a čtenářské kluby.

Všechny činnosti žen byly opravdu velmi rozsáhlé. Snažily se bojovat za práva žen a jejich politickou jistotu. Taky o vzdělávání žen, dívek a rodičů. Byla důležitá i jejich sociální činnost jak v péči o matku a dítě, tak v jejich pomoci rodinám ze sociálně slabších poměrů. Pořádaly spoustu kurzů a výstav. Snažily se rozvíjet tělo i ducha. Jejich činnosti lze opravdu lehce srovnat s JUM, který jako jeden z mála českých spolků také bojoval na všech frontách za ženskou svobodu a rovnost a díky nim se čím dál více žen vzdělávalo a bylo hospodářsky samostatných.

⁶⁵ Petice byla sepsána 7. 2. 1911 asi 60 členy. Citováno z „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“ ročník 3. z roku 1911, str. 15

⁶⁶ Více informací dostupných z: <https://www.sueddeutsche.de/politik/geschichte-lehrer-bildungspolitik-gleichberechtigung-1.4557432>.

14.1. Představitelky z „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“

V brožurách se často vyskytovala i některá jména, která byla s emancipačním hnutím spojena. Sice už dále nebylo hovořeno o jejich skutcích, ale spíš se to neslo v duchu oslav jubileí, o kterých bylo zmíněno. Od jedné učitelky byl hned v prvním čísle vytisknut úryvek z básně, který právě oslavoval zmíněnou Marii von Ebner-Eschenbach, jako důležitou představitelku hnutí.⁶⁷

Jednou z prvních zmíněných představelek v brožuře byla *Ella Hruschka*. Narodila se v roce 1851 v Třebíči a později se přestěhovala do Brna, kde v roce 1873 absolvovala učitelský ústav, kde potom sama také učila. Vystudovala francouzštinu, angličtinu a italštinu, poměrně velmi moderní jazyky na tehdejší dobu. Její cit pro jazyk se později projevil v jejích literárních dílech. Sama psala eseje, povídky a pedagogické spisy. Snažila se ženách ve svých spisech nastínit obraz o ženském hnutí a diskutovat o něm jako o pokroku na poli žen, které je nutné neustále podporovat a vybízet k životu.⁶⁸

Již zmíněnou důležitou ženou byla *Marie von Ebner-Eschenbach*, která se narodila v tehdejší Zdislawitz v roce 1830. Už od mala se chtěla stát „největší spisovatelkou všech dob“. Literárních projektů měla za svůj život nespočet. Vytvořila svůj vlastní rebelský emancipační úhel pohledu, kterým se projevovala ve své psané tvorbě. Od roku 1891 se začala více věnovat politické, a právně emancipační rovině. Dopisovala si s aktivistkami za práva žen a připojovala se k reformách německých ženských spolků. Prosazovala úplnou rovnost vzdělávání mužů a žen. Jako první žena získala na Filosofické fakultě Vídeňské univerzity doktorát a získala ocenění „das Ehrenkreuz“ za svá literární a umělecká díla. Byla významnou představitelkou německého ženského emancipačního hnutí.⁶⁹

⁶⁷ Oslavná báseň citována z „Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren“ ročník 1. z roku 1919, str. 1

⁶⁸ Ella Hruschka, dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Ella_Hruschka a <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/1104>. Ella Hruschka je právě zmíněna v brožuře spolku z roku 1911.

⁶⁹ Marie von Ebner-Eschenbach, dostupné z: <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/892>

15. Představení ženských spolků na základní škole

Teoretická výzkumná část diplomové práce bude v této části představena žákům na základní škole, a to hlavně dívkám. Téma ženské emancipace, a s tím spojené vytváření spolků, je pořád tématem velmi aktuálním. Díky jeho vývoji na našem území je možné lépe pochopit tento vývoj v současnosti nebo i v jiných zemích. Tím pádem toto téma protíná několik důležitých témat – globální svět, poznání sebe sama, poznání lidí kolem nás. Proto vývoj ženského hnutí může být tak důležitým tématem hlavně pro dívky ve věku, v kterém začínají právě o svých možnostech přemýšlet. Jak z pohledu jejich postavení ve společnosti, tak k sobě samé. Toto téma nebývá za normálních okolností více probíráno, pouze je o něm zmínka v rámci dějepisu a občanské výchovy v rámci volebního práva.

Nejen díky těmto důvodům je téma pro základní školu velmi dobré, ale i město Brno je pro ně důležité. Jihomoravských školách je Brno blízké a navíc tím, že ho žáci znají si lépe dokážou situaci přiřadit do reálného kontextu, kde se ženské hnutí a spolky odehrávaly.

Díky těmto důvodům byla pro představení spolků vybrána škola na jižní Moravě – Základní škola Oslavany.

První část celé výuky byla zaměřena na teoretická východiska práce, kdy by se žáci dozvěděli pro ně nové informace o ženských učitelských spolcích a celém historickém kontextu. Druhá část výuky byla hlavně praktická a pro žáky mnohem volnější, aby se učili hlavně vlastní samostatnosti. Celé toto setkání bylo laděno polo formálně s tím, že je důležité navodit dobrou atmosféru celé výuky a tím se co nejvíce přiblížit atmosféře spolku. Celé setkání probíhalo hlavně formou diskuze s žáky.

Výuka byla konzultována s vedením a kantorkami na škole, aby vše probíhalo dle jejich plánů a ŠVP.

15.1. Výběr školy a žáků

Díky těmto důvodům byla pro přestavení spolků vybrána škola na jižní Moravě: *Základní škola Oslavany*.

Základní škola Oslavany se nachází v okrese Brno-venkov. Je to spádová škola pro několik dalších obcí v okolí jako jsou Padochov, Neslovice, Nová Ves apod. Proto je to také škola poměrně velká. Tento školní rok ji navštěvuje 451 žáků, z toho na 1. stupni je jich 246 a na druhém stupni 205. Žáci jsou rozděleni do 21 tříd, kde průměrně je 21 žáků. Žáky vyučuje 34 učitelů a 13 pomocných asistentů. Dále ze zaměstnanců má škola 2 školní speciální pedagogy a školního psychologa.

Co se týká školní vybavenosti, tak je na tom Základní škola Oslavany velmi dobře, proto bylo možné využít na praxi jak techniky, tak školní kuchyňky.

S výběrem třídy a zařazením do výuky byla škola velmi nápomocná. Po domluvě bylo rozhodnuté, že seznámení se s touto problematikou bude probíhat v *9. ročníku* v rámci *občanské výchovy a výchovy k zdraví*. Taky to bude přednáška věnována pouze *dívkách*, aby mohla být nastavená dobrá atmosféra a mohlo být téma probíráno hlavně i v praktické rovině.

15.2. Zařazení do kurikulárních dokumentů

Téma bylo zařazeno do dvou vzdělávacích oblastí RVP jako téma, které proniká dvěma předměty. Jedna oblast RVP je člověk a společnost a druhá člověk a zdraví. U oblasti Člověk a společnost je problematiku možné zařadit do oborů: člověk ve společnosti, člověk jako jedinec, člověk, stát a právo, globální svět. U druhé oblasti téma zařazujeme do oboru výchova ke zdraví. Téma se svojí různorodostí dotýká většího množství oborů v RVP. Kvůli historického úvodu téma můžeme zařadit i do oborů dějepisu do modernizace společnosti. V neposlední řadě jej můžeme řadit i do oboru etické výchovy.

V ŠVP jsme společně se školou řadili téma do 9. ročníku, do mezilidských vztahů a s tím spojené genderové výuky a následně i do spolkového života. Díky tomu byly propojeny dva předměty, a to byla občanská výchova a výchova ke zdraví, které obsahují témata jako vztahy mezi lidmi, poznání sebe sama, globální svět a spolkový život. Proto jsme se domluvily, že toto téma bude vyučováno v odpoledních hodinách s dívkami a bude zařazeno jako průřezové téma obou předmětů.

15.3. Seznámení s tématem v dané škole

Praktická část, kdy bylo dívkám dané téma představeno, probíhala 4 hodiny, kdy v prvních dvou hodinách byla vysvětlena teoretická část. To znamená představení dané problematiky v návaznosti na problematiku současnosti. Druhá část byla praktickou částí, kde si dívky prohlédly a vyzkoušely věci z dobové knížky Sandtnerové.

Seznámení s daným tématem mělo být pro dívky jakýmsi ozvláštněním výuky, proto probíhalo hlavně formou diskuzí a společné práce, teoretická část ale probíhala i formou přednášky. Pro 9.B. výuka probíhala v rámci standardní výuky, pro dívky z 9.A. to bylo pouze dobrovolné. Nakonec se toho účastnilo asi 10 dívek a tím byla vytvořena taková komorní atmosféra. Dívky dopředu věděly, že bude možné se účastnit tohoto neformálního vyučování, vše bylo patřičně dopředu domluvené. Materiály na setkání byly nachystány pro dívky a konzultovány s vedením, jak pro teoretickou část, tak pro praktickou.

15.4. Teoretická část

Na tuto část byla nachystána prezentace na seznámení se s daným tématem. Prezentace byla uzpůsobena 9. ročníku. Celé téma bylo uchopeno v kratší formě. Hlavně úvodní historická část byla pouze krátká a faktická, ale zase nutná pro pochopení celé problematiky. Historie Brna byla ukazována hlavně na příkladech a obrázcích z praxe, aby si dívky lépe dokázaly představit, jak daná doba vypadala. Dané téma emancipace bylo uchopeno hlavně formou diskuze, které se odvíjelo i z jejich zkušeností ale i vlastně v celém průběhu setkání probíhala diskuze s dívkami.

Nejprve se dívky vedenými otázkami dostávaly k tomu, kde se v dnešní době mohou setkat s genderovou nevyvážeností. Tématem se dívky dostaly až k platovým nerovnostem nebo k volebnímu právu. Poté jim bylo vysvětleno, čím můžou být všechny tyto věci ovlivněny – náboženstvím, politickým systémem, kulturou a dalším. Díky tomu mohlo být pokračováno, jak se na těchto podmínkách podílel politický systém a tehdejší atmosféra ve společnosti na našem území.

Na tato témata byla nachystána prezentace, která dopomáhala hlavně k představení si soudobé společnosti. Dívky díky obrázkům i hádaly, jak se společnost posouvala, co mohlo způsobit převraty v myšlení a jiné.

Obrázek 1 – ukázka z představované prezentace

Celý historický úvod byl řečen na základě faktů – některé věci dívky znaly, jiné pro ně byly novinkou. Dále bylo pokračováno výkladem s navázáním na celé emancipační hnutí. Nakonec byly popsány spolky samotné, a hlavně i jejich představitelky. Zde samy dívky poznávaly, jaká taková představitelka musela být. Padala slova jako průbojná, nebojácná, inteligentní, cílevědomá. Díky tomu bylo vidět, že dívky pochopily historickou souvislost a chápaly, proč ta žena musela taková být, že to ženy v této době neměly vůbec jednoduché. Některé informace pro ně byly až alarmující, např. citát z tehdejšího všeobecného zákoníku. Protože pro dnešní mladé dívky je něco takového naprosto nepochopitelné, tím, že žijí v moderní společnosti, ale tím, že už znaly historickou souvislost něco takového dokázaly lépe pochopit. U spolku Vesna jim bylo i povykládáno, že pořád existuje se svým sídlem v Brně.

Pomocí německých spolků mohly dívky dokonce zkusit samy přeložit základní názvy spolků, takže byla výuka propojena i s německých jazykem.

Dívkám byl také vysvětlen význam katolických spolků spojených s těmi německými. Společně si uvědomily, že díky okolnostem to katolické ženy neměly vůbec jednoduché, protože velká část hnutí byla proti klerikalismu.

Na závěr teoretických informací probíhalo společné shrnutí – co se dívky naučily, jak to pro ně bylo zajímavé, zda něco z toho už věděly, jak se jim líbila přednáška a jiné. Dívky si z teorie pamatovaly základní informace, které jim tvořily celkový systém, který pochopily. Co se týkalo praktických věcí, tak nad takovým tématem do hloubky nikdy neuvažovaly a překvapilo je, kolik věcí takové téma ovlivňuje i jejich normálním životě. Díky tomu proběhla i společná diskuze nad ostatními zeměmi, kdy bylo u nich bylo dovoleno ženám volit.

Po teoretickém shrnutí dívkách byla představena kuchařka od Sandtnerové, která byla poprvé zveřejněna v roce 1924. Vydání, které bylo k dispozici bylo z roku 1947, takže také poměrně dobové dílo. Z knihy bylo předčítáno několik kapitol, protože kuchařka samotná není pouze o receptech, ale jsou v ní různé rady a tipy. Dá se velmi připodobnit k vydávaným časopisům spolku. To bylo určitě ovlivněno tím, že sama Sandtnerová studovala na škole spolku Vesna.

Praktická ukázka měla dívkách připodobnit, jak vypadala taková tehdejší, ale i dnes velmi významná kniha, a že se v ní mohou dozvědět i takové věci jako jsou základy stolování. Tato kniha bude prakticky použita v druhé části celého seznámení.

Na konci celé části proběhlo shrnutí o zjištěných dosavadních informacích, seznámení s tím, co budou dělat příště a celkové shrnutí hodiny. Bylo velmi dobré, že dívkách se hodina líbila a celkově se velmi zapojovaly do diskuze. Dokonce uvažovaly nad tím, jak taková „ženská otázka“ ovlivňuje jejich život teď nebo jejich budoucí povolání. O takových věcech se za normálních okolností nemluví, ale určitě je důležité, aby dívky věděly, jak taková „ženská otázka“ vůbec vznikla a proč jsou některé feministické hnutí dodnes a dokázaly je kriticky zhodnotit na základě všech souvislostí dané země a jejich problematiky.

Díky společné debatě celého setkání byla nastolena pro příště taková ukázka „ženského spolku“, kde si dívky zkusí i praktické věci, které tehdy ženy v domácnostech dělaly. Právě podle již zmíněné knížky.

15.5. Praktická část

Druhá část přednášeného tématu byla hlavně praktická, kde se dívky učily pracovat s kuchařkou od Sandtnerové, která byla už zmiňována.

Na začátku celé výuky probíhala diskuze nad probíraným tématem z minulého týdne. Dívky si toho spoustu pamatovaly, takže bylo velmi jednoduché si celé téma zopakovat. Ať už to byla diskuze nad celým emancipačním hnutím, tak nad historií Brna nebo o samotných ženských učitelských spolecích. Dívky si pamatovaly i nové pojmy, které se minule učily a to byl např. celibát učitelek.

Po opakovacím úvodu se znovu měly vrátit k již zmíněné kuchařce. Dopředu měly dívky vybraný recept a na něj nachystány všechny pomůcky. Aby celé chystání jídla bylo co nejvěrohodnější s tehdejší dobou a dívky si odnesly něco, co je pro ně jednoduché a mohou si to připravit i samy doma – byl vybrán recept na pomazánku. Dívky se měly naučit nachystat kanapky pro návštěvu. Vše bylo připravováno bez použití elektrických kuchyňských přístrojů.

Celá práce byla rozdělena mezi všechny dívky. Některé přímo dělaly pomazánku podle receptu, jiné krájely potraviny na zdobení kanapek. Atmosféra celého vaření probíhala velmi poklidně a příjemně. Mezi vařením se dívky společně bavily o jejich aktuálních tématech jako je vzdělání, volný čas a další. Byla vytvořena přímo atmosféra takového ženského spolku. Dívky se přitom také učily dělbě jejich práce, každá měla svůj vlastní úkol a práci si musely společně rozdělit, aby vše stihly za daný čas. Svým způsobem byly dívky překvapené z míry „svobody“, kterou dostaly. Bylo jim vysvětleno, že ty ženy na přelomu 20. století také musely být velmi samostatné, a že se jim to samotným bude v životě hodit.

Poslední část společné práce byla mazání a zdobení kanapek, kdy si opět všechny dívky práci rozdělily a společně na jejich úkolu pracovaly. Už během toho vyrábění začaly přemýšlet nad tím, že by vyrobené kanapky měly nabídnout a pochlubit se klukům v jejich třídě. Takže společný cíl byl jasný, pozvat na konci celého procesu do třídy kluky. Po výrobě kanapek přišel na řadu úklid celé kuchyně, který si dívky opět rozdělily. Na konci si všechny dívky sedly a společně ochutnaly věci, které připravily. Následně přišel čas na pozvání kluků, na které se dívky těšily, protože se samotné chtěly pochlubit. Kluci se zase těšili, že budou mít nachystané jídlo a byli za něj velmi vděční.

Obrázek 2 - vytvořené kanapky od dívek

Takže přesně nakonec proběhlo i to, že se dívky učily vařit mužům, což přesně bylo jedním z hlavních cílů výuky vaření všech spolků. Dívky byly zase rády, že mohly klukům takto něco nachystat a pochlubit se jim. Na konci celého našeho sezení proběhla závěrečná diskuze a zhodnocení celého našeho setkání.

Z tohoto sdílení bylo patrné, že dívky nad touto otázkou takto hluboce nikdy nepřemýšlely. Ale bylo zřejmé, že v jejich věku už se nad emancipační otázkou úplně jinak zamýšlely. A celkové takové ženské posezení pro ně bylo příjemné. Navíc tím, že atmosféra celého našeho setkání byla polo formální, tak to pro ně byla zase jiná zkušenost než tradiční školní výuka. Když jsem se jich ptala, jestli jim bylo takové sezení užitečné a jestli si z něj do života něco odnáší, tak jsem dostala velmi pozitivní ohlasy. Jak ohledně teoretické části, tak praktické, kdy mohly dívky zúročit jejich teoretické znalosti v praxi jak z dějepisu, tak z našeho setkání. Dívky odcházely s úsměvem a děkovaly za novou zkušenost, kterou touto výukou dosáhly. Teoretická i praktická část byla tímto zhodnocením pro dívky uzavřena.

15.6. Zhodnocení výuky na základní škole

Celkové zhodnocení výuky jde určitě hlavně pozitivním směrem. Pokud je to vzato z pohledu přednášejícího, tak je to téma mu blízké. Tak nachystat prezentaci trvá jen chvíli. Potom je rozhodně velmi důležitá praktická část celého tématu. Zrovna u spolků bylo jasné, že jako praktická část bude buď vaření, nebo nějaký druh šití. Protože jsme se s vedením školy domluvili pouze na dvou odpoledních, tak bylo jasné, že vaření bude časově lepší a pro dívky zvládnutější. Navíc to budou moci vytvořit celé a práce bude samostatná s probíhající diskuzí.

Spojení, kdy je téma ryze teoretické, ale i to je vyplývající z nějaké jejich teoretické zkušenosti, s praktickou částí, která je volnější. Toto téma se normálně na základních školách nevyučuje, pouze velmi okrajově, proto i teoretická část o spolcích pro ně byla nová. Jediné, co dívky znaly, tak byl teoretický historický úvod.

Z mého pohledu se celá výuka povedla a měla jsem pocit, že si dívky z toho opravdu něco odnáší i takové maličkosti jako bližší seznámení a semknutí dívek v jejich třídě. Po diskuzi s vedením školy a s kantorkami bylo zřejmé, že se jim tato netradiční výuka velmi líbila. Dokonce se kantorky přišly i podívat do hodiny, když jsme s dívkami kanapky vyráběly. Všechny materiály, které jsem měla pro výuku nachystané, jsem na škole nechala. Vedení s kantorkami se rozhodlo, že tuto výuku budou v 9. ročnících s dívkami probírat častěji, jako jinou formu výuky. I z toho bylo zřejmé, že pro všechny bylo takové sezení poučné a určitě by bylo možné ho využívat i pro jiná témata. Samozřejmě jedním úskalím takových setkání je časový plán. I tomuto tématu by se hodilo větší množství času, ale bohužel to nebylo možné, protože kantorky by nebyly pak schopné probírat jejich časový plán dle ŠVP. Ale kdybychom se bavili jen o samotné praktické aktivitě, tak ta by se dala více probrat v předmětech jako vaření nebo domácnost. Jediným úskalím je, že tyto předměty nejsou v 9. ročníku, kde toto téma je zase pro dívky na porozumění nejvhodnější, navíc v době, kdy si vybírají svoje další zaměření. Ale i tyto dvě odpoledne, které jsme měly, byly něčím, co by se dalo i do normální výuky zařadit, na čem jsme se s vedením shodli. Je potěšující, že takové sezení mohlo proběhnout a bylo pro všechny jistým poučením.

Tady patří poděkování vedení školy Oslavany a jejich kantorkám za jejich podporu a možnost vůbec takové setkání provést.

16. Závěr

Celá práce se zabývala i dnes aktuálním tématem, a to je svobodnější a významnější postavení žen ve společnosti. Jak sama řekla Madeleine Albright i v roce 2012: „*Ženy musí být 100% připravené na to, co chtějí dělat. Perfektní vzdělání, musí být lépe připravené než muži. Na světě je spousta míst pro muže, kteří jsou průměrní. Ale není žádné místo pro průměrné ženy. Musí prostě víc pracovat.*“⁷⁰ Velmi podobně se k tomu začaly stavět ženy před více než 100 lety a je vidět, že pořád je za co bojovat. Tehdy už také věděly, že je pro jejich úspěch v životě nejdůležitější vzdělání a začaly za něj bojovat.

V první části práce se mluví o historickém kontextu a společnosti v období 1848–1918, na kterém pak staví celá analýza učitelských spolků. Na základě historických pramenů bylo získáno mnoho informací o těch nejvýznamnějších spolcích v Brně. To hlavně díky Moravské zemské knihovně, která se může pyšnit i leckdy pro společnost neznámými prameny. U německých spolků bylo zase velmi důležité, že bylo možné čerpat z historických pramenů. Velká spousta jich je dostupná jako sken pro širokou veřejnost. Ale úskalím u nich byl německý jazyk, kde bylo využíváno různých překladatelských služeb pro pochopení kontextu a posléze i detailů. Díky těmto okolnostem se práce nemusí zabývat pouze moderní literaturou.

Práce může být pro čtenáře zajímavá tím, že se jako málokterá zabývá hned celým tématem. Nepokrývá jen spolky jako takové, ale snaží se pokrýt celé období. Určitě by se mohla i podrobněji zabývat každým spolkem, protože literatura to dovoluje. Ale pro práci bylo důležité napsat hlavní myšlenky a cíle pro pochopení celé problematiky. Teoretická část měla právě za úkol analyzovat učitelské spolky v Brně a její hlavní představitelky. Ovšem toto nejsou jediné učitelské spolky, které se tehdy v Brně vytvářely, ale patří k těm nejdůležitějším z hlediska celého hnutí. Jejich poslání se šíří celou prací a přesahuje do praktické části. Ta se zabývá představením tématu na základní škole. Díky tomu, že celé téma se týká hlavně žen, tak i na škole bylo téma představeno hlavně dívkám. Skládalo se z teoretické části a praktické. Celá výuka vedla k pochopení problematiky a s ní navázání na současné problémy, které mohou vznikat. Díky výuce u dívek proběhlo uvědomění si tohoto problému a navíc si vyzkoušely i praktickou část, kde se naučily něco, co mohou využít i ve svém vlastním životě. Výuka měla být krůčkem k uvědomění si vlastní samostatnosti a pochopení celku pro jejich kariéru.

⁷⁰ Citováno z rozhovoru Petra Šimůnka z redakce českého Forbesu s Madeleine Albright z roku 2012. Dostupné z: <https://forbes.cz/na-svete-je-spousta-mist-pro-prumerne-muze-ale-zadne-pro-prumerne-zeny-rekla-forbesu-madeleine-albright/>

U praktické části bylo využito pouze jedné základní školy, kde výuka proběhla. V rámci většího poselství by bylo možné udělat materiály, které by se daly využívat i na jiných základních školách a s touto problematikou seznamovat i jiné dívky. Jediné úskalí tématu je, aby nevedlo k zbytečné feminizaci, ale spíše bylo účelné pro pochopení otázky rovnocennosti, která i dnes není vždy jednotná. Téma je dle mého přesvědčení a vedení školy právě vhodné pro dívky v 9. ročníku na základní škole a bylo by možné ho okrajově zařadit do výuky občanské výchovy.

Práce zhodnotila celou ženskou otázku v jejím největším rozmachu, kterým bylo právě období 1848–1918. Někdy se práce odkazuje na pořád aktuální spolky a témata, která s ním souvisí, jak tomu napovídá i citace z rozhovoru Madeleine Albright. Celá problematika je spojení z různých témat a cest, které ji provází. Tím se práce snažila vytvořit atmosféru, kde může být téma co nejlépe pochopeno pro jeho čtenáře. Snad tomu bude i tak naplněno.

17. Seznam obrázků

OBRÁZEK 1 – UKÁZKA Z PŘEDSTAVOVANÉ PREZENTACE.....	55
OBRÁZEK 2 - VYTVOŘENÉ KANAPKY OD DÍVEK	58

18. Soupis literatury a pramenů

ARNOŠT, Klíma. *Revoluce 1848 v českých zemích*. Praha: SPN, 1974.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Podíl učitelek na ženském hnutí v Brně. V souvislosti s ženským hnutím moravských v letech 1850-1950*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1980.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *České ženské hnutí do roku 1948*. Praha: Československá akademie věd, 1988.

BEDNÁŘOVÁ, Věra kol. *Hnutí pokrokových učitelek*. Praha: péče pro zpracování dějin, 1970.

BEČICOVÁ, Magda. *Školy spolku Vesna v Brně a jejich role v českém dívčím vzdělávání v letech 1886-1918*. Brno: Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity, 2004.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě*. Brno: nakl. Pokorný, 1940.

CIBULKA, Pavel. *Bachův absolutismus*. In: *Akademická encyklopedie českých dějin*. Sv. 1, A-C / Praha: Historický ústav, 2009 s. 130-131.

DŘÍMALA, Jaroslav kol. *Dějiny města Brna 2*. Brno: Blok, 1973. ISBN 47-022-72.

EFMERTOVÁ, Marcela a Nikolaj SAVICKÝ. *České země 1848-1918*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-171-4.

FASORA, Lukáš a Jiří MALÍŘ kol. *Dějiny brna 4 (b4). Modernizace města 1790-1918*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2020. ISBN 978-80-86736-62-4.

KALINOVÁ, Alena a Lenka NOVÁKOVÁ. *Dcerám českým, Brněnský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007. ISBN 978-80-7028-303-5

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. Praha: Janua, 1999. ISBN -902622-2-8.

MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7277-295-3

MAHLER, Oldřich a Miroslav BROFT. *Události pražské v červnu 1848*. Praha: Panorama, 1989. ISBN: 80-7038-097-7.

MANNHEIM, Karel. Problém generací. In: *Sociální studia 10 (1-2)* [online]. Brno: Journals Muni [cit.2021-10-28]. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5548/4645

MIHOLA, Jiří a Aleš FILIP. *Brno v proměnách staletí. Kapitoly z dějin města pod Špilberkem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6154-5.

RATAJ, Jan a Miloslav MARTÍNEK. *Česká politika 1848-1918*. Praha: Metropolitan university press, 2015. ISBN 978-80-87956-12-0.

K. ELGART-SOKOL. Vzpomínky. In: *Vesna, městské dívčí odborné školy v Brně*. Brno: vlastní náklad, 1926.

SVOBODNÝ, Petr a Jan HAVRÁNEK. *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. století a první polovině 20. století*. Praha: Archiv Univerzity Karlovy a Archiv Akademie věd ČR, 1996. ISBN 80-7184-081-5

Kapitoly z českých dějin do roku 1918. In: *Katedra společenských věd* [online]. Olomouc: Pedagogická fakulta [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: kvs.upol.cz/txt/KPCD.pdf

Sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích škol v Brně. Brno: vlastní náklad 1926.

RVP pro Základní vzdělávání. Praha: MŠMT, 2021.

ŠVP „Naše škola“ základní školy v Oslavanech.

Zakladatelky českého dívčího školství. Brno: Universitní knihovna v Brně, 1957.

SVOBODNÝ, Petr a Jan HAVRÁNEK. *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích*

Internetové zdroje

Marie von Ebner-Eschenbach In: Frauen in Bewegung 1848–1938 [online]. Rakousko: Ariadne - Österreichische Nationalbibliothek, 2019 [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/892>.

Außereheliche Sexualität war ein No-go. In: *Süddeutsche Zeitung* [online]. [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://www.sueddeutsche.de/politik/geschichte-lehrer-bildungspolitik-gleichberechtigung-1.4557432>.

Ella Hrushka. In: Wikipedia. [online]. 2020. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Ella_Hrushka.

Ella Hrushka. In: Frauen in Bewegung 1848–1938 [online]. Rakousko: Ariadne - Österreichische Nationalbibliothek, 2019 [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/598>.

World day Of Pray. In: *National Today*. [online]. National Today, 2022. [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://nationaltoday.com/world-day-of-prayer/>.

Katholischer Deutscher Frauenbund. In: Wikipedia [online]. 2021 [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Katholischer_Deutscher_Frauenbund.

Marie Landmann. In: Wikipedia [online]. [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Marie_Landmann.

Katholischer Deutscher Frauenbund. Berlin: 2022. [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://www.kdfb-berlin.de/nc/startseite/>.

Frauenerwerbverein, Brünn. Ariadne - Österreichische Nationalbibliothek [online]. Österreich: Ariadne - Österreichische Nationalbibliothek, 2019 [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://fraueninbewegung.onb.ac.at/node/49>.

Celibát učitelek. *Perpetuum - vzdělávání bez hranic* [online]. Praha: Scio, 2016 [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: <https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>.

Historie [online]. In: *Veletrhy Brno*. Brno: Veletrhy Brno, 2021. [cit. 2022-02-06]. Dostupné z: <https://www.bvv.cz/veletrhy-brno/spolecnost/historie/>.

Internetová encyklopedie dějin Brna [online]. Brno: Internetová encyklopedie dějin Brna, 2020 [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: <https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=udalosti>.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. [online]. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2015 [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/search/node/Masaryk%20%C5%BEivot>.

Rakousko-Uherské vyrovnání. In: *Vojenský historický ústav Praha* [online]. Praha: Vojenský historický ústav Praha, 2020 [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/rakousko-uherske-vyrovnani/>.

Národní divadlo. In: *Národní památkový ústav – památkový katalog* [online]. Praha: Národní památkový ústav, 2015 [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/narodni-divadlo-12884817>.

ŠIMŮNEK Petr. Na světě je spousta míst pro průměrné muže. Ale žádné pro průměrné ženy, řekla Forbesu Madeleine Albright. In: *Forbes.cz* [online]. Praha: Forbes, 2012 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://forbes.cz/na-svete-je-spousta-mist-pro-prumerne-muze-ale-zadne-pro-prumerne-zeny-rekla-forbesu-madeleine-albright/>

Prameny

Zahradecký, Jan-Bárta. Německý ostrov brněnský. Brno: Družstvo knihtiskárny v Zábřeze, 1912.

Stanovy Spolku českých pěstounek a učitelek ručních prací na Moravě. Brno: Spolek českých pěstounek a učitelek ručních prací, 1890.

Stanovy Spolku českých pěstounek a učitelek ručních prací na Moravě. Brno: Spolek českých pěstounek a učitelek ručních prací, 1908.

Katolická učitelka. Svazky 2-6. Brno: 1912.

Katolická učitelka. Svazky 1-4. Brno: 1913.

Eva. Ročník: 2, č. 5, 6. Prostějov: 1905.

Eva. Ročník: 6, č. 8, 9. Prostějov: 1909.

Marie Hoffmannová: k 10. výročí smrti velké pracovnice katolické. Brno: Mariánská družina učitelek, 1928.

ŠEBÍKOVÁ, Marie. *Čtvrt století Mariánské družiny učitelek moravských se sídlem v Přerově pod názvem "Zvěstování Panny Marie".* Přerov: Mariánská družina, 1929.

Oznamovatel ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně. Brno: Moravský akciový knihtisk, 1914.

Vesna – beletristický čtrnáctideník věnovaný zájmu českých žen. Brno: 1907-1908, ročník IV-XII. Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond G 167, spolek Vesna

25 let Jednoty učitelek Moravských. Brno: Jednota učitelek moravských, 1928.

Mitteilungen des Vereines der deutschen Lehrerinnen in Mähren. r. 1, 1910, r. 3. 1911, r. 10, 1913, r. 11, 1914. Dostupné z <https://anno.onb.ac.at/anno-suche#searchMode=simple&query=Mitteilungen+des+Vereines+der+deutschen+Lehrerinnen+in+M%C3%A4hren%2C&from=1>.

Rechenschaftsbericht des Brünner Frauenerwerb-Vereines. Brno: 1914. Dostupné z https://anno.onb.ac.at/cgi-content/ann_plus?aid=bfe&datum=1914&page=1&size=45.

Jahresbericht der Schulen des Frauenerwerb-Vereins in Brünn, Schmerlingstraße 7. Brno: 1897.

Dostupné z: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=sev&datum=1907&page=2&size=55>.

Ženská revue. List pro otázku ženskou, éthickou, kulturní a sociální vůbec. Brno 1905-1914.